

सहजी बदलत नाही

भीमपूरचा भीम नेहमी दुःखी फटीचर असे. वाडलट रामपूरचा राम नेहमी आनंदात राहतो त्याची माहिती करून घेणा-
साठी भीम रामपूरला गेला. भीम पोचला तेव्हा राम एका खाटेवर बसलेला होता. त्याच्या पायाला मोठी पट्टी बांधलेली होती.

"शांत बसून पडलो. हाड मोडलं आहे म्हणे!" भीमने विचारल्यावर रामने या शब्दात उत्तर दिले.

"म्हणजे तुमच्यावर फारच मोठे संकट ओढवले म्हणायचे." भीम म्हणाला.

"त्यात संकट कसलं आलं हो! असं काही तरी झाल्याशिवाय मी बिघाती घेत नाही ना! कालिदासाचा मेघसंदेश वाचण्याची इच्छा मझ्या मनात कितीक दिवसांपासून होती. ती वातां पुरी होती आहे." राम हसत म्हणाला.

इतक्यात रामचा मुलगा येऊन तक्रार सांगू लागला—"बाबा, मला त्या सोमने शिब्या दिल्या हो!"

"त्याने शिब्या दिल्या तर देऊ दे! आपलं काय गेलं रे?" राम शांतपणे म्हणाला.

"तुम्हाला तो निरसयोगी ठोकळा म्हणतो आहे, बाबा!" रामचा मुलगा म्हणाला.

"श्याला तसेच म्हणू दे रे! मी ठोकळाच आहे, असे तूही याय!" राम म्हणाला.

"त्याने तुम्हाला ठोकळा म्हटलं म्हणून मी ठोकळा म्हणायचे का?" रामचा मुलाने विचारले.

"मी ठोकळाच असतां त्याने मला ठोकळा म्हटले तर त्यात काय चुकलं? जसं आहे तैच नाही का म्हणाला तो?" राम म्हणाला.

"वरं झाल की! त्यानं म्हटल्याबरोबर तुम्ही ठोकळा झालात का?" मुलगा चिडून म्हणाला.

"नाही ना, मग त्याने म्हटलं म्हणून आपलं काय गेलं?" राम म्हणाला.

"नुकसान होवो की न होवो, त्याने एसां म्हटल्यावर आपण तदी बण का य्हा-
क्याचं?" रामचा मुलगा म्हणाला.

"कायरे, मला भाहीत नाही म्हणून विचारतो, मला हे सांग, मुळात तो तसं म्हणालाच का? या पूर्वी तो तसं कधी म्हणाला नव्हता, होय ना?" रामने विचारलं.

"पूर्वी आपल्याकडे त्याच्यापेक्षा घेत कमी होतं आतां तुम्ही मेहनत करून एवढी इस्टेट चादविलीत की त्याच्याहून जास्त आपली इस्टेट झाली. म्हणून तो चिडला आहे!" रामचा मुलगा म्हणाला.

"पाहिलंस, कधी कोणी आपल्याला निष्कारण शिब्या देऊ लागला की समजावे की त्याच्या भुळाशी काही तरी हेतू असला पाहिजे. कोणी आप- ला जिनाकारण

शिब्या देऊ लागला म्हणजे समजावं की आपण त्याच्या स्थितीत जाहो! त्याबद्दल आपल्याला आनंद झाला पाहिजे, रागयेण्याचं दुःखी होण्याचं कारण नाही!" राम म्हणाला.

"तुम्ही असेच जाह्या, बाबा!" असं म्हणत मनाचं सामाधान न झाल्यासारखा त्याचा मुलगा निघून गेला!

नंतर राम भीमला म्हणाला—"खोलात जाऊन विचार केला तर या जगात दुःखी होण्यासारखे काहीच नसतं, भीमराव! हे मी अनुभवाने सांगतो आहे. तुम्हाला नाही का वाटत तसं?" रामने भीमला विचारले.

"तुम्हाला खाटेवरून उठता येत नसता तुमकी बायको तुमच्या सेवेला तृणर असते. किती रागात असलेला तुमचा मुलगा तुम्ही म्हणालात ते मुकट्याने ऐकतो. तुमच्या सारखा पाय मोडल्यावर मी खाटेवर पडून राड्यालौ तर माझी बायको माझी अशी सेवा नाही करणार. माझा मुलगा माझं सुळीच ऐकणार नाही. माझं दुर्भाग्य!" असं म्हणत भीम निघून गेला.

योग्य धडा

एका गावी रघुजी नावाचा एक श्रीमंत शेतकरी रहात असे. त्याच्या हातून चुकूनही दानधर्म होत नसे. सर्वांना ते भाहीत होते म्हणून कोणी विकारी त्याच्या घरासमोर फिरकतही नसे.

एके वर्षी पाऊस पडला नाही व त्या प्रवेशात बुष्काळ पडला. गावात बोरी फार चांगली दिवती असलेल्या काही लोकांनी म्हणून धरामागे वृत्ते आन्य चंदा म्हणून वसूल करावचे ठरवून त्या प्रमाणे वसूल केले व गोरगरिबांना वांटले. ते रघुजीकडे मुढा गेले व त्यांनी मान्य रूपे नंवा घायला विनंती केली.

रघुजीला ते आवडले नाही व तो सतापुत त्यांना म्हणाला—“ज्याच त्याच कर्म ज्याच्या त्याच्याबरोबर. मी मेहनत करून मिळविलेली मिळवण वा लोकांना वांटण्यासाठी का वाहे? तुम्ही पुन्हा कधी

माझ्या कडे खरा मागायला येण्याची गरज नाही.”

वा चिक्कू माणसाबरोबर वाद चालण्यात अर्थ नाही. असा विचार करून चंदा मागायला आलेली गावकरी भंडळी रघुजीला मनात आल्या वेस लिघून गेली.

त्यानंतर काही दिवसांनी त्या गावी कोणो एक थोर साधूपुरुष येऊन राहू लागला. तो गावातल्या रामाच्या देवळातच रहात असे. तो दिवसभर व्यान पूजा आदि धार्मिक कार्यातच मग्न असे. रात्री देवदळनाला येणाऱ्या लोकांसमोर त्याने पुराणप्रवचन होई. कोणी काही प्रश्न विचारला तर त्याचे योग्य उत्तर देऊन त्यांच्या मनाचे समाधान करी

साधू दररोज फक्त चार पांच केळी खाई व थोडे दूध पिई. कोणी काही जास्त देऊ केले तरी तो म्हणे—“बही, हे सर्व

मला कशासाठी? घेऊन चला!” असे सांगून हाताने स्पर्श करून त्यांना परत पाठवी.

साधूची तो वृत्ती पाहून ग्रामस्थांच्या मनात त्या साधू विषयी श्रद्धा व भक्ती नावतच गेली. तरी मुढा त्याला गरज असे त्यापेक्षा जास्तच खाद्य पदार्थ व फळफळावळ साधूकडे येऊ लागली.

रेणमी कापड विणणारा कोष्टी व्यंकोबा एक रेणमी पीतांबर विणून आणून देऊन गेला. साधूने त्याला स्पर्श केला आणि “घेऊन जा बाबा!” सांगून तो परत पाठविला.

सोन्याचे दागिने करणारा गणपतसोनार दोन सोन्याची कुंडले करून घेऊन साधूला देऊ लागला तेव्हा तेच झाले.

पुढे काही दिवसांनी काही लोक कावडी परभरून धान्य, फळफळावळ भाजीपाला आणून सांष्टांग नमस्कार करून देऊ लागले, तेव्हा साधू आपल्या कमंडळातल्या पाण्याने शोक्षण करून “मंडल जा!” म्हणाला.

अर्थातच गावात साधूचा आवर जास्तच वाढत गेला. त्याने कोणतीही भेट न घेता हाताने नुसता स्पर्श केला व ती भेट बरी परत नेली तर त्याचा त्या घरवाल्याला नुचलाअच होतो, असा ही अनुकन काही वर्णांना आल्याची वार्ता गावात पसरली.

रामाच्या देवळातल्या साधूविषयी बात- म्या त्या रघुजीच्या कानाबरोही आल्या व त्याच्या मनात एक विचार आला. आपण चिक्कू कनडीचुंबक वसत्याचे व योग्यपात्र

व्यक्तीला सडळ हस्ताने दानधर्म करण्यात आपण दानधुर अस्तव्याचे सिद्ध करावे असा विचार रघुजीच्या मनात आला. कारण काही झाले तरी आपण दिलेले दान साधू घेणार नाही व सर्व वस्तू घरी परत आणता येतील.

असा विचार करून रघुजीने एका गाडीत नवीन ग्रान्ज किल्येक पोल्यात भरून ठेवले व त्याबरोबर नवीन कापडाची ठाण, चढ-फळावळ व एक पेटी भरून रूमाली नाणी गाडीत ठेवून साधूच्या दर्शनात निघाला. त्याने साधूला साष्टांग नमस्कार करून साधूला विनंती केली—“आपल्या सारख्या थोर देवमाणसांच्या दर्शनाने प्रत्यक्ष देव दर्शन झाल्याचे पुण्य लाभते. महापुरुषांच्या दर्शनाला रिकाम्या हातांनी जाऊ नये, म्हणतात. आपण या भक्तावर दया करून या गाडीत आणलेली भेट स्वीकारावी!”

साधूने पा चिन्हावर नवडोबुवकाविषयी एकले होते. त्याचबरोबर रघुजीच्या भना-तीक खरा देवमुद्दा त्याने चांगला ओळखला

होता. म्हणून तो रघुजीला म्हणाला—“बाबाऱे! तुम्ही भक्ती गाहून मनाला फार बरं वाटले. आजच माझ अंत प्रमाप्त झाले आहे. म्हणून तू बाणलेली भेट मी खरच स्वीकारतो!” असे म्हणत साधूने उठून कमंडलातल पाणी घेऊन गाडीवर प्रार्थना केले.

साधू म्हणाला ते रघुजीला कळले नाही व तो गोंधळल्यासारखा झाला. परंतु साधू तेथे जमलेल्या चौघांतिघा प्रमुख ग्रामस्थांना बोलावून म्हणाला—“अस माझ्याकडे पाहता काय, सदाग्रहस्थंडी! या भक्ताने केलेल्या दानाचा अनुपयोग करा. गोरगरिबांना नेऊन हे सर्व वाटो!”

रघुजी ‘आ’ करून पहात राहिला, लोकांनी गाडीतल सर्व सामान उतरवून देवळाच्या मोडबात आणून ठेवले. त्या दिवशी संघाकाळी रघुजी जणुकाही त्या-च्याच आकाशच कोसळल्यासारखा पडून राहिला असता त्याने दान केलेल्या वस्तू गोरगरिबांना वाटण्यात आल्या

[११]

[चतुराक्ष व समरसेन दोघरावरच्या आगात असता त्या बाजूला एकाक्षी मातृक कुंभांदाणी आठवा आला. समरसेनाने कुंभांदावर व त्याच्या रानटी अनुयायांवर हल्ला केला. काही रानटी लोक ठार झाले. रक्ताचा वास आल्याने काही साडगे त्या बाजूना आले. सर्वे वण वाट कुठेत तिकडे पळाले. पुढे—]

समरसेन व सैनिक काही अंतर पळत नाही. लांडग्यांचे जोरडणे अचाप चालूच राहिल्यावर एका जागी थांबले. दुकून होते. ते त्यांना स्पष्टपणे ऐकू येत कुंभांदाच्या रानटी अनुयायांच्या आवज झोले.

ऐकू येत होता. त्यांनी समरसेनाचा पाठ-छाग करायचे सोडले व लांडग्यांच्या हातून एका झाडाखाली विश्रांती घ्यायचे ठरविले. विचार करीत असता कुंभांडही वनराशीने भरलेली नाव बळकावण्याच्या प्रयत्नात असल्याचे समरसेनाला निमिषतपणे वाटले. चतुराक्ष कोठे गेले हे मात्र कळले म्हणजे त्या नावेवर चौघांजणाची नजर

आहे म्हणावयाचे-स्वतः आपण, कुंभांड, एकाक्षी व चतुराक्ष !

समरसेन या विचारात असतां सैनिक स्वदेशी कसे न किती लवकर जातां येईल या विचारात होते.

एक सैनिक तसे म्हणालाही-“सेनापती, आपण हे भयंकर बेट सोडून जाणेंच योग्य हाईल, व ते सुद्धा जितक्या लवकर होईल तितके चांगले. त्यासाठी काय तो प्रयत्न करावा !”

त्यांनाही तसेच वाटत असल्याचें दर्शविण्यासाठी इतर सैनिकांनी होकारार्थी माना हलकिल्या. समरसेनाच्या लक्षात ते आलं व तो म्हणाला-“इतकी पाई करू

नका, हे बेट सोडून जायला निदचम आपण सर्वांनी केव्हांच केला, नाही का? त्या-विषयी पुन्हा पुन्हा बोलण्यात तरी काय अर्थ आहे? जर प्रश्न आहे तो हा की हे बेट सोडून जायची वाट कोठली?”

बेट सोडून जायची वाट सैनिकांना तरी कोठे ठाऊक होती? ते समूद्र किनाऱ्यावर जे गलबत सोडून भासे होते ते आतां कोणत्या स्थितांत असैल याची कल्पनाही कोणाला नव्हती. त्यांना काळजी वाटत होती ती एकाक्षी मांजिकामुळे आणि कुंभांडामुळे काही संकट तर येणार नाही या गोष्टीची. त्यांच्या दृष्टीस न पडतां कसे निसटून जाता येईल हीच काळजी त्यांना सतावत होती.

“आपल्याला या बेटावरून सुखरूप निसटून जायला चतुराक्ष काही मदत करणार नाही वा?” एका सैनिकाने समरसेनाला विचारलें.

त्या प्रश्नाचे उत्तर समरसेनाला सुचत नव्हतें. येथून आपल्याला कुंडलिनी बेटा-परंत परत जायला चतुराक्षाला विचारणें समरसेनाला योग्य वाटले नाही. निवाग तशी मदत तो कसा काय करणार? ही संकाही त्याला वाटत होती.

हा प्रश्न कदा सोडवायचा या विचारात सर्व असतां कोठून तरी एक बाग 'स'

असा आवाज करीत आला आणि समर-सेनाच्या डोक्यावरून फक्त एकाच फुटा-वरून वाळून एका झाडाच्या बुघात बिरंगला.

तत्काण समरसेन वचकून उभा राहून म्हणाला-“चला, झाडांआद जाऊन उभे रहा. कुंभांड इकडेच जवळपास कोठेतरी आहे व आपणा सर्वांना लार करण्याच्या प्रयत्नात आहे.” नंतर तो चटदिशी जवळच्या एका झाडीत पळू लागला.

सैनिकसुद्धा आपल्या नायकाच्या पाठो-पाठ घावले. “पकडा त्यांना, जिवंत सोडू नका !” असा कुंभांडचा आवाज ऐकू आला.

माले घेऊन रानटी लोक सगळे जंगल दुमटुमून टाकणाऱ्या घोषणा करीत पली-

कऱ्या झाडीतून बाहेर येत असलेले दिसले.

आपण चांगल्याच भयंकर संकटांत सांपडलो आहो, हे समरसेनाने ओळखले. आपल्या बरोबरच्या फक्त पांचच सैनिकांच्या मदतीने इतक्या रानटी माणसांना लोंड देणे कठीण आहे हे त्याला कळत होते. कुंभांड रानटी जातीच्या लोकांना प्रोत्साहन देत त्यांच्याबरोबर बत होता. आपल्या अनुयायांना क्षिप्रविषे, आपले प्रथम कर्तव्य आहे हे समरसेनाने चांगले ओळखले.

झाडोव झाडांच्या सावलीत क्षपत व शक्य होईल तेव्हां पळत जात समरसेन व सैनिक काही अंतर दूर निघून गेले.

त्यानंतर चावणे थोडे कमी झाले आणि हळूहळू काळोख लागला. म्हणून समरसेनाला कुंभावाच्या तळ्याजवळ दूर निपून जाणे शक्य झाले.

शेवटी ते सर्व एका गुहेजवळ येऊन पोचले. कुंभाड व त्याचे अनुयायी अद्याप पाठलाग करीत असल्याचे त्यांच्या ओरडण्यावरून त्यांना कळत होते. आणखी दूर कोठे पळण्याच्या शानमंडीत पळण्या-ऐवजी जवळच्या गुहेत लपून बसून तेथेच रात्र काढणे बरे होईल असे समरसेनाला वाटले.

समरसेन समोरच्या गुहेकडे खोल तळवेने धात असता त्याच्या बरोबरच्या

सैनिकांनी समरसेनाच्या मनातून नाचू अगळेडा विचार ओळखला असावा व ते त्याच्याजवळ जाण्यासाठी चार पावले चालत गेले. लगेच समरसेन त्यांना सावध करीत म्हणाला-“वाई कुरू नका, जरा वेळ थांबा!”

तो पुढे म्हणाला-“घाईत आपण गुहेत फिरलो तर जिवाला धोका होण्याची शक्यता आहे. या गुहेत सिंहासारखा कोणी हिला प्राणी मसू शकेल!”

“सेनापती, मग काय करू म्हणता? कुंभाड आपल्या रामटी छोकांबरोबर आपल्या पाठीवर आहे ना!” एक सैनिक मागे पळून पहात समरसेनाला म्हणाला.

“गुहेत सिंह आहे की नाही, हे कसे कळणार? साणखी एखाद्या गुहेत गिरावपाचे झाले, तर तीच शंका!” आणखी एक सैनिक म्हणाला.

सैनिकांनी विचारलंलं प्रश्न ऐकून समरसेन हसला. कारण त्या पूर्वी सावध केले नव्हते तर सैनिक गुहेत नक्कीच फिरले असते. तेथे एखादा सिंह किंवा वाघ असता तर ते त्याचा आहार झाले असते.

समरसेन धनुष्यावर बाण ठेवून सिंह होऊन आपल्या अनुयायांना म्हणाला-“तुम्ही सर्व हातांत तलवारी घेऊन सिद्ध रहा. मी गुहेत बाण सोडतो. आत कोणी

हिला पशु असले तर एकदम आपल्या अंगी-वर धावून येईल. म्हणून सावध रहा!”

सैनिकांना सावध केल्यावर समरसेनाने एक बाण गुहेत सोडला. दुसऱ्या क्षणात, त्याने अनुमान केले होते तसे झालेच. एक भयंकर गर्जना करीत एका सिंहाने गुहेच्या अंधारातून बाहेर उडी टाकली. तलवारी उचलून सज्ज असलेल्या सैनिकांनी त्याला तोंड दिले. सैनिकांचे दोन तीन बार सिंहाच्या अंगावर पडले व ती आणखी मोठ्याने गर्जना करीत जंगलात पळून गेला.

समरसेनाने आता एका सैनिकाच्या हातातली तलवार घेतली व गुहेत प्रवेश केला. इतर सैनिकांनी त्याच्या पाठोपाठ गुहेत प्रवेश केला. सर्वांनी गुहेत पाऊल टाकला तेव्हा सर्वांना थोडे थोडे गुरगुरणे ऐकू आले.

समरसेन बघाविसी एक पाऊल मागे सरतला व सैनिकांना म्हणाला-“गुहेत जसमी झालेला आणखी एक सिंह असा-वास वाटतो आहे. तो या वेळी कोणत्या स्थितीत आहे हे कळल्याशिवाय आत शिरणे धोखाचे आहे. जाऊ करून पहा.” लगेच दोघां सैनिकांनी गुहेच्या तोंडाजवळ चकचकीच्या दमड्यांनी ठिणगी पाडून जाऊ केला. त्याला सावून समरसेनाचे

एक मशाल तयार केली व तिच्या उजेडात तो गुहेत पुढे गेला आणि गुहेत काय काय आहे, हे जसपुर्वक पाहू लागला. तेथे बसून लागल्यामुळे एक सिंहाचा छावा तळफडत पडलेला दिसला व त्याच्या बाजूला आणखी एक छावा जोरझत असलेला दिसला.

“अध्याचे कारण नाही, या आत!” म्हणत समरसेन गुहेत पुढे जाऊ लागला. सिंहाच्या छाव्यात जो छावा पायाळ झाला नव्हता तो हळूहळू गुहेच्या आतल्या बाजूला जाऊ लागला. समरसेन गुहेत थोडा बसत जाऊन सावघपणे बसला. सैनिकसुद्धा गुहेत जाले.

वापसत चांगला राव पडला होता.

कुमांड व रानटी लोक असून समर-
सेनाच्या शोषार्थ सारे जंगल चाळून
टाकीत असल्याचे त्यांच्या मधून मधून
ऐकू येणाऱ्या आरौढ्यावरून कळत होते.
आपण कोठे लपलो आहो हे कोणाला
कळू नये यासाठी समरसेनेने गुहेच्या
तोंडाजवळ केलेला आळ विहवायला
वागितले.

गुहेत चांगलाच काळोख होता. काण
लागून जखमी झालेला खाबा येला होता.
दुसरा जखमी व झालेला खाबा गुहेत ओल
कोठेतरी असून तो धावून जिवंत असल्याची
सुण म्हणून हळूहळू गुरगुरत गर्जत होता.
बाहेर पडून गेलेला सिंह आपल्या छान्या-
साठी पुन्हा परत येण्याची भीती समर-
सेनाला वाटत होतीच. दुसरीकडे कुमांड
व त्याचे रानटी अनुयायी आपल्या शोषार्थ
द्विडित असणार ही भीतीवेलील त्याला
वाटत होतीच.

यामुळे समरसेनाच्या बरोबर सैनिक-
सुद्धा डोळ्यावर धाळेरी झोप आवरून
काळोखात तसेच वसून राहिले. इतक्यात
समरसेनाच्या मनात एक शंका आली.
कदाचित् कुमांडाला आपण लपून बसलो
आहो ती गुहा कोठे आहे ते कळल्यावर
ही आपल्या रानटी अनुयायांसह गुहेच्या

तोंडावर येऊन कसावरून बसणार नाही?
आपल्याला गुड करून आपला जीव वाच-
विणेमुद्धा कदाचित् अशक्य होईल. म्हणून
त्यापूर्वी सैनिकांस ज्ञानावर चकून हेरणी
करायला सांगणे बरोबर होईल असे त्याला
वाटले.

“आपण सर्व या गुहेत बसलो असल्या
कारणाने अकस्मात् कुमांडाने आपल्यावर
हल्ला केला तर आपण येथे अडकून राहू
म्हणून तुम्ही झाडांवर चढून कुमांड व
त्याचे अनुयायी आपला शोध काढीत
कोणत्या बाजूला फिरत आहेत जरा पहात
रहा. ते या बाजूला येत असलेले दिसले
तर आपल्याला दुसऱ्या कोठ्यातरी जाओ

निघून जाता येईल." समरसेन सैनिकांना म्हणाला.

सैनिक आपल्या नाथकाची आज्ञा मिळताच गुहेबाहेर आले व तेथे वाट पाले असलेल्या झोड्यावर चढून कुभांड रानात कोठे दिसतो का लक्षापूर्वक पाहू लागले.

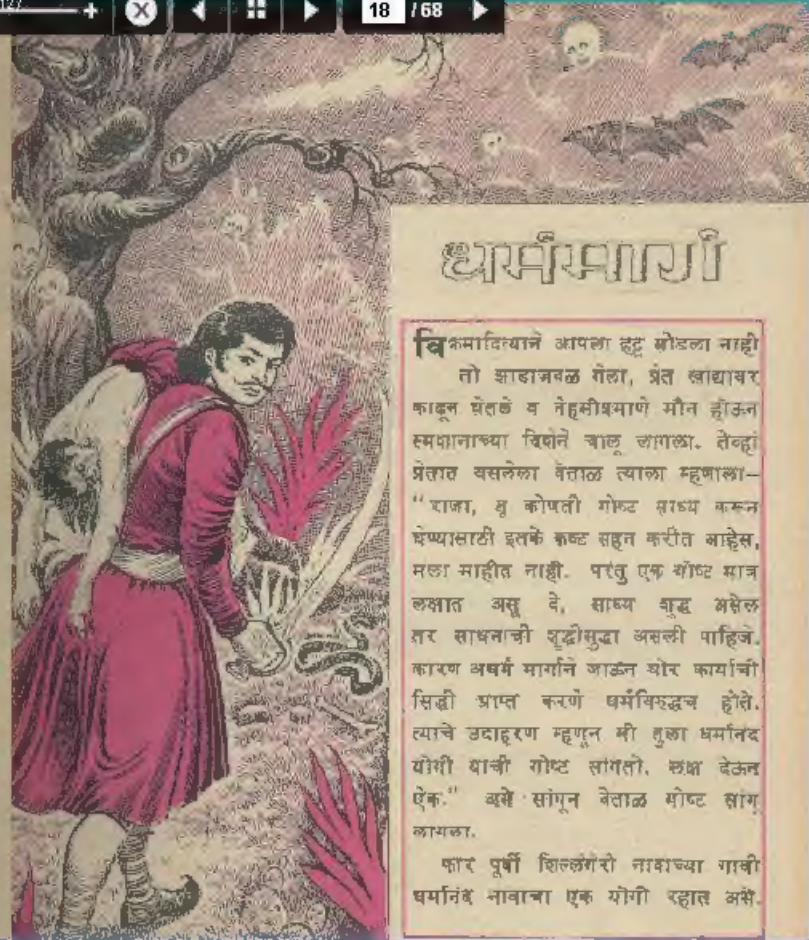
समरसेन आतां गुहेत एकटाच राहिला. त्याला बघळच कोणीतरी बोलत असल्यासारखे भासले. तो आवाज त्याच्या सैनिकांचा नव्हता हे त्याने ओळखले. कदाचित कुभांडाचे अनुयायीच तर नसतील, हा संशयही त्याच्या मनाला चाटून येऊन आपली चव्हाल दिल्याशिवाय गुहेच्या तोंडाजवळ जाऊन त्याने बाहेर आणून पाहिले. पण कोणीही त्याला दिसला नाही. संशयाने झाल्यासारखी मान हलवून पुन्हा जात गेल्यावर त्याला बोलणे जास्त स्पष्टपणे ऐकू येऊ लागले.

समरसेनाला फारच आश्चर्य वाटले. गुहेत एखादा चोरदरवाजा तर नाही या विचाराने त्याने चांचपुन पाहिले. ते

बोलणे गुहेच्या पाठीमागून ऐकू येत असल्यासारखे वाटून तर तो थक्क झाला. या मोठ्या डोंगरात असलेल्या या गुहेच्या पाठीमागच्या बाजूला लोक वसे काय याकडे शकले असतील ही संकाही त्याच्या मनात आली. तबकीच चोरदरवाजा असला पाहिजे असे वाटून त्याने जास्त लजापूर्वक पहायला सुरवात केली.

अकस्मात् त्याच्या हाताला लहान खिळयासारखे काहीतरी लागले. ते बसून त्याने जोराने ओढले तेव्हा दगडात दिसत नसलेले एक विचित्र दार उघडले गेले. त्या बाजूने गुहेत चांदणे आले. तेथून काही पावलांवर कोणी बोबेजण बोलत बसलेले समरसेनाला दिसले. त्याच्या पोशाखावरून ते रानटी लोक वाटत नव्हते.

आतां काय करायचे, या विचारात समरसेन असतो त्याची नजर त्याच्यावर पडली. विलक्षणगाने त्यांनी समरसेनावर झडप मारली व त्याचे दोन्ही हात घट्ट धरून ठेवले. (क्रमशः)

धर्ममार्ग

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खाद्यावर काढून घेतले व तेहसीप्रमाणे मीन होऊन स्वभावानाच्या विशेषेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, शु कोपती गोष्ट साध्य करून घेण्यासाठी इतके कष्ट सहन करीत आहेस, मला माहीत नाही. परंतु एक मोष्ट मात्र लक्षात असू दे, साध्य शूद्ध असेल तर साधनाची शूद्धीमुद्धा असली पाहिजे. कारण अश्वर्म मार्गाने जाऊन योर कार्याची सिद्धी प्राप्त करणे धर्मविरुद्धच होते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला धर्मानंद योगी याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ मोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी शिल्लंगरो नावाच्या गावी धर्मानंद नावाचा एक योगी रहात असे.

काही काळ अनेक गांवांचे भ्रमण करीत प्रजेकडून फंड गोळा करीत राहल्यावर त्याने एक गुरुकुल स्थापन केले. त्या गुरुकुलात वेदवेदांग व बड्डशास्त्रांच्या शिक्षणावरून-चा विद्यार्थ्यांना कुडाचार व धोर मानव मृत्पाच्या विषयी जागर भाव उत्पन्न होण्या-नायक शिक्षण दिले जात असे.

या कारणास्तव धर्मानंद योगीने स्थापन केलेल्या गुरुकुलाची प्रसिद्धी देशभर पसरली. प्रत्येक वेळी फक्त प्रजेकडून धनसहाय्य वसूल करण्याव्यतिरिक्त त्या देशाच्या राजाकडून आपल्या गुरुकुलाला अनुदान मिळविणे सुद्धा वरं होईल असा विचार करून धर्मानंद योगी राजाच्या दरबाराला गेला.

त्याने सांगितले ते सर्व ऐकून घेऊन राजा म्हणाला-“योगिराज, आपण इतके दिवस माझ्या मदतीशिवाय गुरुकुल उत्तम तऱ्हेने चालवीत आलात. होय ना? मग आजच माझ्याकडे येऊन धनसहाय्य मागण्याची गरज आपणाला कशी काय भासली? आपण विद्यार्थ्यांना उत्तम विद्यादान करीत आहात हे खरे असेल तर प्रजांचे आपणाला कधी पडणारे धनसहाय्य नववीच करील!”

आपण स्थापन केलेले गुरुकुल अनुदिन उत्पन्न व्हावे, हेच एक ध्येय धर्मानंद योगीच्या आयुष्यात होते. नित्य अनेक गावे फिरून लूप परिभ्रम करून चंदा वसूल करीत राहूनमुद्धा त्यांना पूर्वीसारखी

धनप्राप्ती होत नव्हती. अशा परिस्थितीत त्या योग्याने गुरुकुल बंद करून टाकायचे ठरविले.

अशा परिस्थितीत धर्मानंदकडे भीमदेव नावाच्या एका व्यक्तीने येऊन सल्ला दिला की ते गुरुकुल बंद करण्याचा विचार मनातून काढून टाकावा. गुरुकुल चालू ठेवण्यास जितक्या धनसहाय्याची गरज असेल तेवढे देण्याचे वचनही त्याने दिले. धर्मानंदाने अत्यंत आनंदाने भीमदेवाला नम्रपणे त्याच्याविषयी जास्त माहिती सांगायला विनंती केली.

भीमदेव म्हणाला-“योगिराज, माझी वृत्ती व इतर जास्त माहिती विचारण्याची गरजच काय? त्यापासून मिळणारा काय?

आपल्याला गरज असलेल्या घनाचे सहाय्य भी वर महिन्याला पाठवीत जाईल म्हणजे झाले!”

त्यानंतर धर्मानंदांना दर महिन्याला भीमदेवाकडून एक रत्नकम निमंत्रितपणे येऊ लागली. धर्मानंद निश्चित झाले. निरतिराख्या तऱ्हेने जवकशी केल्यावर भीमदेव त्या प्रदेशातला एक थोर दानी असल्याने धर्मानंदांना कळले.

काही काळ लोटल्यावर धर्मानंदांचा भीमदेवाविषयी एक आश्चर्यजनक गोष्ट कळली. आपल्याला धनसहाय्य करणारा भीमदेव एका बोरान्चा टोळीचा नायक आहे. त्याच्या दानधर्म कार्यासाठी वाट-मारीसारखी समाजविरोधी कार्ये आहेत.

झाला घकून देणाऱ्याला मोठे इनाम देण्याचे राजाने जाहीर केले होते.

धर्मानंदाने एका आठवड्याच्या आत राजाला भीमदेवाची लपण्याची जागा कळविली. राजाच्या शिपायांनी भीमदेवाला अटक केली व तुरुंगात टाकले. धर्मानंदाने जी मर्त केले होते त्याचद्वारे राजाने आनंद व्यक्त करून गुरुकुलाला त्यानंतर कोणत्याही प्रकारे घनाभाव आणणार नाही व आवश्यक तेवढे धन पुरविण्याची काळजी घ्यावली.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला— "राजा, धर्मानंदाने जे केले ते तुला योग्य वाटते का? आपल्या आयुष्याचे एक ध्येय मानून तो चालवीत असलेले गुरुकुल घनाभावाने लक्ष पडण्याची परिस्थिती आल्यावर ज्या व्यक्तीने धनसहाय्य केले त्याच्याशी दोड केल्यासारखे होत नाही का? एका अट्टल चोराने धन लुटून ते सत्कार्यासाठी खर्ची केले तर त्यात दोष काय? शिवाय ज्या राजाने धनसहाय्य नाकारले होते

त्याच्या हाती एका अनन्या हिन्या व्यक्तीला कैद करून देणे न्याय्य वाटते. ध्येय होईल का? या शकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर टाकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला— "धर्मानंदाने आपल्या गुरुकुलात विद्याध्याना वेदशास्त्र पुराणादींच्या शिक्षणाबरोबर सदाचरण व नीतिशास्त्राचाही बोध घ्यावा हे ध्येय आपल्या समोर ठेवले होते. त्या ध्येयाविषून प्राप्त झालेल्या मनाचा अन्वेष त्याने केला नसता तरच आश्चर्य. साध्य साधन शुद्धीच्या ध्येयाविषून कार्य करणे त्याला निरर्थक वाटले. म्हणून त्याने केले ते अन्याय्य किंवा पर्माविषून म्हणता येणार नाही."

अशा तऱ्हेने राजाने मौन भंग होताच वेताळ श्रेंतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला बाऊन लोबकळू लागला.

(कल्पित)

पांढरे भूत व काळे भूत

रघूला पंचविसावे वर्षे जगले होते तरी त्याच्यावर कसली जबाबदारी नव्हती की त्याला कोणते कामही येत नव्हते. तो कोणत्यातरी देवळाच्या कडकडावर बसून कोणी देवळात येणाऱ्याने पैसे दिले तर त्यावर बापला खडक निर्वाह चालवीत असे. काम करायला त्याचे अंग वाकतच नसे. परंतु खूप पैसे मिळविण्याची इच्छा मात्र त्याला फार होती.

एके दिवशी रानी तो गावाच्या तळ्याच्या काठावर एका झाडाखाली पडून ओपला होता. एकदम काहीतरी आवाज झाला व त्याची ओप मोडली.

तळ्याच्या काठावर दोन भूते मोठ-मोठ्याने बोलत होती. एक भूत पांढरे होते तर दुसरे भूत काळे होते. रघूला भूतांची भीती वाटत नव्हती. तो उठून बसला व मोठ्याने दहावन त्यांना

म्हणाला— "मध्यरात्रीच्या वेळी ही काय गडबड चालविली आहेत? कोठल्यातरी जंगलात वाऊन का नाही मरत?"

भूतांनी बापले भाडण सांगविले व रघूला पाया पडले.

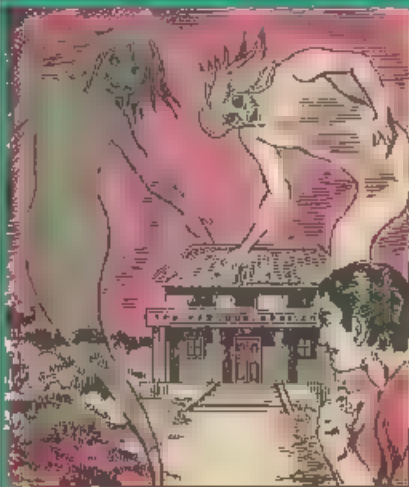
"म्हणजे, मला काही दुखरे काम नाही असे वाटत वाटत तुम्हांला? जालू लागला, उठा!" रघू चिडून म्हणाला.

"नाही हो, असं नका बोलू! तुम्ही सगळी तो त्याच मानायला त्याच आहो आम्ही, बायच्या पैकी जास्त धुंदर कोण आहे हो?" या शब्दात दोघांनी विनवणे करून रघूला निवाडा द्यायला सांगितले.

रघू काहीतरी बोलण्याच्या बंतात असता पांढरे भूत म्हणाले— "मी पांढरा शुभ आहे व हा कोळधानारखा काळा आहे की नाही हो?" पांढऱ्या भूताने विचारले.

"मी काळ असलो तरी माझ्या अंगावर लकाको आहे आणि हा पिठाक्या बाहुलीसारखा फिवकट आहे की नाही हो?" काळचा मुलाने विचारले.

"मी तुम्हां वेषाना बापां तर कोठे पाहलो आहे. आपणं मत तसेच कसं काय सांगता येईल?" रघू म्हणाला.

"आम्ही पुढल्या अमावस्येला पुन्हां या झाडाजवळ येऊ. या अवधीत चांगला विचार करून ठेवा बरे का?" असे सांगून दान्तां भूते निघाली.

"धांबा जरा! तोपर्यंत मी मरून तुमच्या जासीत येऊन जाईन! मला कोणताही अस्वस्थता नाही पण काय भयानार?" रघूच

दुसऱ्याने विचारले. मी असे त क ह र बोललो व रघूच्या हातान पेशाची भरकळी एकेक पिकवी देऊन अडवण चाली.

पैसे मोडून पाहिले व रघूला परमानंद झाला त्यानं हात स्वच्छ कपड विकत घेऊन असात वातळ व एक चांगलस घर बांधवात घऊन त्यान राहू लागला.

त्यानंतर ती अमावस्येच्या दिवशी रात्री बराबर त्याच झाडाजवळ आला त्याच चेठी भुतांनी घऊन उतावळेंपणान विचारलं तुम्ही आपले मत कायने सांगतां का?

'इतको घाई नाही बुवा खालावतो' मी तुम्हाला दुसऱ्यांदाच तर प हत आहे' थोरां सोडचांभ्या म्हणण्याप्रमाणं निघत बाहू घा।" रघू म्हणाला.

भुते निरास होऊन म्हणाऱी बर तर पुन्हां पुढल्या अमावस्येला येऊ.

"तोपर्यंत कदाचित मला हे गावच सोडून नाव लागल भाईराच्या घरात सामाई लागणारे हाल तुम्हाला काय माहंत स्वत च घर असल्याशिवाय हे जिण जगण कठीण आहे." रघू म्हणाला.

भूत काही वेळ आपसात काहीतरी बोलली व तत्क्षण त्यांनी लडपापासुन पोचपाच अंतगार असल्या सावोशजा' एक घर बांधत दिले.

रघूच गहाच तप(ती) व हा पाता'न तोंड करून म्हटलं तुम्ही मला घर बांधून दिलत छान परंतु घर चालू गहा- गला पंगे तकात का? अहां बाजारभाव कडाडल आहेत ना' असे म्हणत रघून मुताकडेन आपणो पैसे वसूल केले.

तां कसच त्या घरात गहू लागला ते घर खानावळीपेक्षा अर्थातच पूकळ चांवल होत शायको असतो तर तिने सैपाक करून जवायला वाढलं असत.

दुसऱ्याच दिवसापासून ती स्वत साठी चांगल्याला स्थळाचा शोध करू लागला त्याला जातकां ताबाकी एक मुलगी पसेत पडली तिचा त्यान पूर्वी पंचळात पाहिलं होत.

'असा जाळशी भिमावाचा कधी कोणी भिक्षा घालू नये.' असे म्हणत ती बाजारी एक आंचळी म्हणारी भिकारीण होती तिच्या हातात चार पैसे टाकून निघून गेली होती.

बाता रघूचा वेपच बदलला होता म्हणून तित त्याला ओळखले नाही तिच्या वडिलांनी रघूच घर पाहिलं व त्याच्या जवळ खूप पैसे असले पाहिजेत असे मानून त्याच्याशी मुलाचे लग्न करून दिले त्याच्या पतिपतिननात व येजवाल्यात

सकाळीस केळां आली हे रघूला आठ-

यलेष नाही मध्यरात्री भुतांनी घऊन दाराची कडी नाजनिळी ती ऐकून रघून जाऊन दार उघडल व समोर भुतांना पाहून ता टचकला.

बायको त्यांना पाहून भिऊन जाईल असे वाटून रघू भुतांना शगावून दारातान म्हणाला-"तुम्हांला अकळ म्हणतात ती बाडीमुढा नाहीसे दिसते आहे. एकदम घरीच घऊन समोर उभं राहतात का कोणी? चला घरा।" म्हणत रघू भुतांना घरापासून दूर बोलावून घऊन गेला.

मग विचार केलात ना? मी पाहणा गुध आहे, चांगला आहे की नाही?" पांढऱ्या अताने विचारले.

सुठेवाचून खोकला जेला

धर्मचे आईवडय़ोक तो जहात असतांनाच वारेल म्हणून त्याचा मामा श्याम याने धर्मला आपल्या घरी नऊन त्याला शिकवून सवकून वाढविले त्यानंतर स्वतःच्या वंशिकांसाठी धर्मला सरकार दरबारात चांगली नोकरी लावून दिली आणि काही दिवसांनी चांगली मुलगी पाहून त्याचे लग्नही करून दिले.

धर्मचा संसार काही दिवस सुखानेच चालला परंतु त्यानंतर नवरात्राच्याच लहानसहान गोष्टीवरून भांडण होऊ लागले आपण ह्या दोघांचे लग्न करून दिले आणि याने दररोज होत असलेली प्रार्थना पाहून श्यामला कारवाईत बाटू लागले यषवर परिस्थिती अलीकडे कशी, याची चांगली माहिती जाणून काढून घेण्याच्या हेतूने श्याम भाचा व भाचे-मुलगा भेटायला गेला.

तो गेला त्या दिवशी घरात त्याला काही नवीन नवीन हाडेच विसली श्याम व त्याची बायको विशालाक्षी दोघांचा उत्तम आतिथ्यसत्कार आला. श्यामने भाच्याला व मुलाला एका बाजूला बोलवून विचारले- 'हे घरात आलेलं दुमरे लोक काय ?'

"आमचे नातेवाईक आहेत मामा! दुरचे आहेत काहीतरी नातं ही राजधानी माहं ना असतातच कितीतरी कामे. चार दिवस राहतात व कामे शांत्यवर निपुन आणता." धर्म म्हणाला.

वरं! म्हणून मान हलवून श्याम गप्प राहिला घरात आलेली मंडळी ऐकेक करून श्यामकडे बघून यांची इकडची मात पिढ्यांची व तिकडची सान पिढ्यांची नाती सांगू लागली तेव्हा श्यामला कळले

की हे नारायण नाते सांगून घुशामारखी ही नातेवाईक मंडळी धर्मच्या घरात ठाण देऊन बसली आहेत तर!

धर्म कासावर निपुन गेल्यावर श्यामने विशालाक्षीला बोलवून घेतले व विचारले 'मुली कसा चालला आहे तुमचा संसार?'

विशालाक्षी तांड धांडसे नांव करून म्हणाली- काप मांगू म्हणतां मामा! दररोज कोणीतरी घरात येऊन श्याम पसंक्त बसता त्याची उरटी काढता काढता कबल मांडली माहं मामी! गर्हण्यापरा साठी घेतले सामान इहा दिवसात तपून जाते पुन्हा आणून या म्हणाव तर हे ओरडतात!

तेव्हा नवरात्राच्याच भांडण होण्याचे हेच मुख्य कारण असल्याचे श्यामला अनायासे कळले.

दुसऱ्या दिवशी धर्म एकटा आहे हे पाहून श्यामने त्याच्या संसाराविषयी चमकशी सुरू केली.

धर्म पोटा आवेशानच म्हणाला- मामा, तुम्ही माझ्या गळ्यात एक वरवटा अडकविला आहे आणि माझ्या जिवाला स्वयंपणा असा नाहीच तुम्हाला भाटली तरी विशालाक्षी दुसरे तर नाहीच सांगी घरातली कामगुद्दा तिला नीट करता येत नाहीत मारली भाहान असते!

बसम! अस शाल तरी काय एक दे!" श्याम म्हणाला.

लहानमहान गोष्टींवरून घर डोक्या-
वर धने धरात महिन्याभरासाठी सामान
आणून टाकावं, तर एका आठवड्यात
मला! पलक्याचं हवीत ना, तिला!
पुन्हा सामान घेऊन या म्हणते. श्री काय
कसावीस आहे का मामा? मला मिळ-
णाऱ्या पणाला सर्व संसार चालवून
ध्यायला नको का?" आवाजात थोडी
मृदुला आणित धर्म म्हणाला

रामान काहीच उत्तर दिलं नाही,
कसत मान हलवून गप्प राहिल. गप्पे
वाईक मंडळी व तातेवाइकाची तातेवाईक
मंडळी येणारच, मुटका नाही वमूला जो
ताकरी होती, खर पाहिले तर, तेवढी
नहान नव्हती त्याला मिळणाऱ्या पणा-
रावर वगैरे नवरावायकोला संसार मुक्तात
चालवून गप्प होणे एवढेच मज्जे तर बार
पैम भावं टाकतां आले असे

नवरावायकाचे वाहते भांडण पाहून
श्यामला फार काळजी वाटली, ताते-
वाइक की रीच लायल्याने नवरावायकोला

परस्परांशी बोलणंमुद्धा जगक्य झालं होतं.
परस्परांचं मुखदुःख परस्परांशी बोलून
टाकले म्हणजे बर्तं हुलकी होनात आणि
परस्परांना धमकून घेतां येते

श्याम राजधानीत एक दोन दिवस
भावाकडे राहिला आणि वरच्या अधि-
काऱ्यांचा भेटून त्याने धर्मची बदली राज-
धानीपासून दूरच्या एका गावी करविली

मुखातीला राजधानीत मिळत नसा
मुखसोयी त्या गावी नसल्यावढेच धर्माला
थोडं बवबड वाटलं, परंतु या कोपण्यातल्या
गावी तातेवाइकांची रीच बंद झाल्यामुळे
नवरावायकोला परस्परांशी बोलण्याला
मोकळेपणी धरणा मारायला वेळ मिळू
लागला व परस्परांच्या भनात जवळीक
निगमण झाली

भावा व त्याची बायको दोघांच्या
संसाराचा वाडा मुरळीत चालू झालला
पाहून आणि बायको मागेले ते लगेच भावा
आणून देऊ लागल्याचं ऐकून श्यामच्या
मथाला शांती मिळाली

नराहांते गाठोडे

बोधदात काशी यथ राज्य करोत कसतां
बोधिसत्त्वांनी एका बसिनदाराचा
मूळगा म्हणून अवतार धारण केला ते
वयात आलं तोपर्यंत त्यांच्या कुटुंबाची
प्राप्ती आणि जामनेच वाढली बोधि
सत्त्वाना एक भाऊ मुद्धा होता

काही काळ शीटन्यावर जमिनदार
वागला त्याच्या कुटुंबाच्या मालकीच्या
एका गावात वसूलीसाठी दोष भाऊ
निघाल कुलाकडून त्यांना यावयाचं खडाच
पेले धान्य वगैरे वसूल केल्यावर त्याच्या
जवळ एक हजार अर हे (एक सोन्याचे
माणं) त्याच्या जवळ जमा झाले

ते पैस घेऊन दोष भाऊ काशीला
गिचक येथेचिगार वाटेवर एक नदी लायली,
ती थार करून जावयाची होता जावयाला
यागला आणि थोडा उशीर होता म्हणून
थोड्याचि आपल्याबरोबर आणिजळ फराळाचे

सामान काढलं व दोष लायला कसल
घाकट्या भावाने खाणं सार्यावर पाणी
पिकून घेतलं

बोधिसत्त्वांनी सर्वथी प्रमाणे खायला
घेतल्या फराळाच्या सामानाऐकी थंड
ठरविले आणि ते नदीच्या पाण्यात फेकून
दिले.

बोधिसत्त्वाने फराळाचे जे सामान
फेकून दिले ते पाण्यातल्या एका भुताने
घेतलं ते खाल्यावर त्याच्या शेंकात एक
दिव्य शक्तीचा सत्कार झाला त्यामुळे त्या
भुताला थोडा फराळीत बरेलपारा कोण
हे कळलं

बोधिसत्त्व साऊन पिकून झाल्यानंतर
नदीकाठावर एक पंचा अधकून भावन
न्यावेळी न्याच्या भावाच्या डाक्यात एक
दुष्ट विचार झाला, ती विचार म्हणजे
आलेल्या पैशातील भावाचा वाटा मुद्धा

तडबिण्याची दुबंदी त्याला झाली. समेक स्थाने दगडगोटे गोळा करून बराहान्या गाठोड्यासारखेच दुसरे एक गाठोडे तयार केले आणि दोन्ही गाठोडी शोरक्या साबाळा दिसणार नाहीत अशा तऱ्हेने त्याने ती आपल्या कपड्यांबरोबर लपवून ठेवली.

त्यानंतर काही वेळाने नावाडी आला व बोधिसत्वांची शोप मोडली. दोघे भाऊ मावेत बसले. नाव नदीच्या मधोमध आली त्याने थोडक्या मुक्तीप्रमाण धाक टापा भावाने दगडगोटाचे गाठोडे नदीत निक्षेपून पडल्यासारखे दाखवून नदीत पाहिले त्याम हे काम दुष्टदुंदीनेच केले होते तरी कापऱ्या हानाने बोलता बोलता गाठोडे

पाण्यात टाकताना आरडला- 'दादा बराहाने गाठोडे पाण्यात पडले की ?'

ते ऐकून बोधिसत्व म्हणाले- 'पडले तर जाऊ दे रे! नाही तर ते आपण पेम नव्हतेच. म्हणून तर नदीत पडले! त्यासाठी मनाला लावून धरू वेडेपणा होईल.' असे सांगून बोधिसत्व गप्प राहिले.

बोधिसत्वांनी पाण्यात टाकून दिलेला फलाहार ज्या भुताने झाला होता त्याने पाण्यात पडलेले गाठोडे कऱ्या बराहानेच होते, ते ओळखले, एवढेच नव्हे तर धाकट्या भावाने केलेली लबाडी सुद्धा ओळखली. त्यात एका माठ्या माशाला बिघडून ते गाठोडे त्याच्याकडून गिळबिळ. त्यानंतर तो मासा नजरेबाब कोठे जाऊ

नय यामाळे तंतु त्याच्यावर नजर ठेवली बोधिसत्व व त्यांचा धाकटा भाऊ दोघे काशीला परतले. घरी आल्यावर धाकट्या भावाने त्याच्या अवतारचे दुसरे गाठोडे ओढून पाहिले. त्यात स्वाभा दगडगोटाच मिळाले. त्याची चूक कळल्यावर त्याच बंध्याने तो भाजारी पडला.

नंतर एकदा कोळ्यांनी नदीत मासे धराबला जाऊ टाकले. पाण्यातल्या भुताने त्याला प्राप्ता साधल्या बंधनवृत्तीने बराहाने गाठोडे बिळ्याच्या मधोमध जाळ्यात पडेल असे केलं त्याप्रमाणे तो भासा जाळ्यात पडलाही. काळ्यांनी तो मासा राजधानीत नेला. मासा पाहून बराहानांनी त्याची क्षमन विचारता काळ्यांनी त्याची

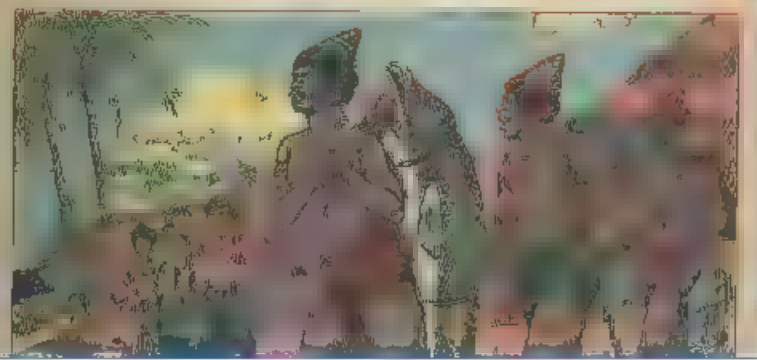
क्षमता एक हजार बराहानेन एक बर ह जास्त असल्याचे सांगितले.

बराहाना कोळ्याचे डोके फिरल तर नाही असे साहजिकच वाटले आणि ते हसू लागले. तेव्हा कोळी तो मासा बोधिसत्वांकड वळत गेले. बोधिसत्वांनी त्याची क्षमता विचारली.

कोळी म्हणाल- तुम्हीच बणार असाल तर फक्त एक बराह !"

"इतर कोणाला हवा असेल तर काय क्षमता घ्याल? तुमचे हे द्विचित्र बोलण ऐकून मला तर आश्चर्य वाटते आहे!" बोधिसत्व म्हणाले.

इतर कोणाला विकायचा झाला तर एक हजार एक रुपयाकून कमोळा

आपकी कक्षा का लक्ष्य लक्ष्यपत्र
 त्याच्या अर्थाने 'कह' करणे
 प्रकृती निदान - व्याख्यानात्मा कड
 रसात्मक प्रत्येक प्रत्येक लक्ष्यपत्र
 कक्षात्मक - हृदयस्थित 'प्रकाश' नये
 हृदय या या नये एक प्रत्येक प्रत्येक
 हृदयस्थित नये - या प्रत्येक प्रत्येक
 हृदयस्थित नये - या प्रत्येक प्रत्येक

इ.स. ३० वा वर्षी कनिष्कान एक
नवीन शक युग नीला मीच अवध
अकस्मत्कर म्हुणून आलेली 'कि
सांम्राज्य स्थापन करणारा निजव
मरून कनिष्कान एक मीठे मीठा उभे
केले व चित्ती सुकित्तात वारवळ
काळगार इत्यादीं तत्कारावर स्वाभ्या
नाथ यशस्वाय जवळ पावली जनेना
राज्यां जवळ त्यांच्या प्रमुखांना कोणते
भांडालीक करून घेतले

अश्वघोष म्हुणून वगैरे आपला
सत्तागौरव भाष कवित्तकरी गाऊ लागला
का ते म्हुणून होत्या त्या राजवाड्यात
के अश्वघोषा वदनात म्हुणून त्याला
आश्वघोषा हे शर्मांक नाव वाच्य झाले
त्याने बुद्ध जीवत हा वध लिहिला

त्यावेळी कनिष्क एक शांत माधुकुलीचा
आमक म्हुणून प्रसन्न झाला त्याने
बौद्ध विद्वत्तांची एक माठी परिषद
वाजवाजली ही परिषद काळ्यां शास्त्रात
मुद्रावले विद्वत्ता नावाच्या गावां झाली
हाता या परिषदेत जे हजार धर्म
झाल ते नास्तिकांचे पंडीत विद्वत्ता
मूढा उपेक्षा करून घेतले ते
जिनायेथीवर विद्वत्ता जागावाची ठरले

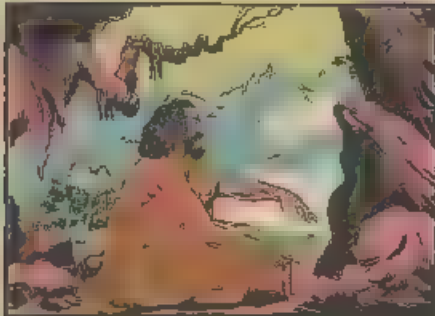
होत तत्त्ववेत्ता तत्त्वज्ञान दावा आरंभ
सामान्य एक ग्रन्थ हाता त्या दोघांची
आमदी प्रथम भट झाली तेजा नावा
मुनाच्या हातांत गेला तहा वस पावला
हात हावे आरंभकत आपला हात तीत
एव त्या पावलात वृषभानी चला
तहेने आरंभकत त्याच्या जाताने
गमोर्गे म्हुणून अशी इच्छा जन्मल्या
मुचकित

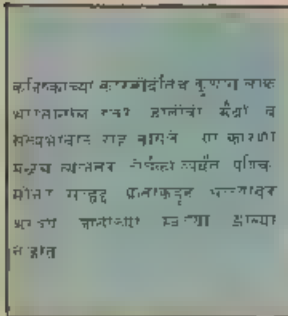
कनिष्कान्या दुराचारात धार वदना व
काही हात कथा अश्वघोष ने वदना
चागाजिन तेव्हा शास्त्राचा समज धरक
त्याच्या दुराचारात हावे त्याच्या कोर
कोटीत जन्मिलेला वी म्हुणून शास्त्री
मना वरून गावला जिनेदला वी
पक्ववज्रा रोपले

पुराणकाळात जन्मले म्हुणून गावा
जिने अश्वघोष यांना त्यांच्या कार्या
व ते तिवर व वारव्याचा धर्म या
भाव ही उपदेश केला या दूर विद्वत्ता
ज समग्र झाले तेव अतिशयमज्जिना
यात जन्मले यात या प्रथमाले जवळ
भाष राजगमते थिलीन दोला अत

कानिष्क व भास्करा आश्रयास्ये पर-
कासे वैद्यकशास्त्रावेदयोः अनेक गो-
प्ये नने नैषा च मृगयामा चरक व हत-
द्वय विद्वान् ओषध्यानीय मूल इव
के तन्वे कल्याण म मरु २०५ २०५
नर्त विमलदे पबेनल अमन गहिरा
हृता

कानिष्काच्या काळजीद्वारे कृष्णाला का-
लासामास रवः शालीका मंदी व
समवेतवात राह नागने या कारणा
मरुच त्यानवर नेपथ्ये व्यथित पणिक
मोना मरुहू एनाकद्वल पानावर
अनन्य ज्ञानीया मरुगा हान्या
न हत

वर्तमाने पुढेपुढे येते एक वाता-
स्तव जाणून लयात येतो. याचा
संक्षिप्त काल ठेगाला ये करून-
मान वनकोर वातकडणी न शेत
पेचाने मिटून उभेले आहेत त्याच्या
आधारे हे मरु २ राह कट उंबांचा
हात अ न ह पापुन वेगळी
नवर पाकिस्तानात आह

छान युक्ती

तुलसीच्या बळघात बहा तळघाची एक गोण्याची माळ होती तुलसी विहिरीत धारा
भरली का बाकून पाहू लागली आणि सरफास मुल्ल्यामुल माळ विहिरीत पडली
विहीर बागची शंकर फुट खोल होती व पाणी अगदी तळाला होते विहिरीत उतरला
पडेल जवळी गावान मोजकीच माचस होती विहिरीतून माळ काढून घ्यायला तिन
बागिचाल, सर माळोने किचल साहीत जहाग्याने कुडी मारणारे वहा २५५ येत। क।
हो?" विवाक बागतील म्हणून तुलसी गप्प राहिली

देवत्यात देवा त्या बाजूला आला. ती एक मटून चोर होती. त्याला ऐकू
नाईल एवढ्या मोठ्याने तुलसीने तिची माळ विहिरीत पडल्याचे माळघाने सांगितले
अणुकाही ते त्याच्या कामावर पडलेच नाही, असा तऱ्हेने देवा पुढे निघून गेला राहू
का हो मागाहून पाहून।" असे वांगून तुलसी निघत गेली

छा दिवशी रात्री रंगाने विहिरीत झुडी मारून माळ काढली असेल तसेच धराच्या
मिनीलाव जपून घेतलेली माळ बहा संवडी सगळी जातील व त्यांनी त्याला पकवते
त्यांनी तुलसीला तिची माळ दिवी जाणि रंगाला कोतवालाच्या हुवाची केले

एक पैसा खर्च केव्याशिवाम माळ तर परत आजीब आणि तिच्याबाबतवर झुडून
चोरमुडा उडवी पकडला गेला म्हणून बांबक्यांनी तुलसीची शाठ घोषटली

पा कावळीतळे कावळ्याचं पोर

गोव्याच्या दक्षिणेला समुद्र किनाऱ्यावर बंदकपुर नावाचे एक गाव होते. त्या गावात एक मोठे जांभळाचे झाड होते. त्या झाडावर पुष्कळ पक्षी रहात असत. तेथून बोडपा अंतरावर पाण्याचा एक तळ होता. त्या झाडावरचे कावळे त्या तळावानी जसा झालेले बसक्यातले पाणी पीत व त्यातच काकलानही करीत.

पुढे जवळपासचे दिवस आले. एका लहानग्या कावळ्याला फार तहान लागली. तो तळाजवळ गेला. परंतु तळासाठी एक घेनही पाणी नव्हते कारण, दोन दिवसां पासून त्या तळाला पाणीच येत नव्हते.

लहानगा कावळा पाण्याच्या शोषार्थ फिरफिर फिरला, परंतु एक घेनही पाणी मिळाले नाही. म्हणून तो जांभळाच्या झाडावर परतला, त्याने एका म्हणत्या जांभळ्याला विचारले "आजोबा, मला

फार तहान लागली आहे हो. कोठही पाणी मिळाले नाही."

म्हणतारा कावळा काही वेळ विचार करून म्हणाला-"असं सांगनात की आपल्या जातीतल्या एका पक्षाला एकदा खूप तहान लागली होती. तो खूप फिरला त्याला एका जागी एक भडक दिसल व त्या भडक्यात तळाला थोडे पाणीही दिसल परंतु पाण्यापर्यंत त्याची चोच पोचना म्हणून त्याने एकेक करून पुष्कळ खडे पाण्यात टाकण्याला सुरुवात केली काही वेळाने पाणी बर आल व त्यान पाणी पिऊन आपली तहान भागवून घेतली म्हणून आपणमुद्दा त्याच्याच सारखा पाण्याचा शोध काढू या."

असं सांगून म्हणतारा कावळा लहानग्या कावळ्यापुढे पाण्याच्या शोषार्थ उडू लागला त्याला कांठही पाणी दिसले

परंतु त्याचा एका भडक विचार त्याच्या तळाला पाणीही होतं सुदैवाने जवळच खड्यांचा एक ढोंग पडलेला होता. म्हणून दोघे कावळे उभ्याहीन त्या भडक्यात खडे टाकू लागले अशांमूळ आणि तहानले असल्यामुळे दोघे लवकरच दमून गले. भडक्यातले पाणी फारच थोडे बर आले. तरी गोष्टीतल्या कावळ्याची आठवण करून दोघे भडक्यात खडे टाकीत राहिले तरी त्यांना ते काम त्यांच्या शक्तीबाहेर असल्यासारखे वाटले नाही.

म्हणतारा कावळा म्हणाला "आजोबा, गोष्टीतला कावळा बर एकदाच होता, तरी तो वसव्शी झाला होता आपण दोघे आम्हा तसेमुद्दा आपल्याला ते का साध्य

आले नाही? तुम्ही मला थोटी काहीतरी गोष्ट सांगितल्यासारखे वाटत आहे!" लहानगा कावळा खूप दमलेला होता.

"मी तरी स्वतःच्या जेळ्यानी ते पाहिले, म्हटल का रे? आपल्या गावा-तल्या शाळेतल्या मास्तरांनीच तुला, मला सर्वांना थोडे सांगितले म्हणजे लागेल. ते मुलांता दरोब थोडी सांगत त्यात ही गोष्ट कितीदा त्यांनी सांगितली व ती मला खरी वाटली!" म्हणतारा कावळा म्हणाला

ततर कावळ्यांता बराच वेळ खडे भडक्यात टाकले तरी पाणी बर येत नसलेले पाहून दांढी कावळ दमून भागून निराश होऊन जांभळाच्या झाडावर परतले

त्याच वेळी माळाभास्तर जवळचा वाटोपुस बाहेर ओसरून लुईवर येऊन बसला. आडावर बसलेल्या दोघा कावळ्यांना भास्तरांना पाहून भास्तरांबरोबर पाणी भरत याने असकली मडकी भास्तरांच्या घरात दिसली.

म्हानाच्या कावळ्याने सावध करणार्हा- 'पूर्वीच लहानगा कावळा 'काक, काक!' करीत उडत जाऊन बागात बसला.

'होत बागारडा कावळा घरात झिरता आहेस का ?' कावळ्याला उडवीत भास्तराची वायकी भरकटून भांडी घरातून घडून गेली.

लहानगा कावळ्याच्या हाक्यात बट- दिशी एक कल्पना आली. त्यात एक चमचा नोवीन धरून आणि उरून जाऊन समारख्या पराच्या छत्रावर जाऊन बसला.

'असोबाई! कावळा चमचा घडून गला की हो ' असे म्हणत भास्तराची वायकी कावळ्याच्या पांढ्यापाठ वाचली.

ओसरून पेंगून बसलेल्या भास्तराची शोष वायकीचा वावाज ऐवून मांडली आणि उठून तेसुद्धा पांढ्यापाठ वाचला.

लहानगा कावळा चमचा समारख्या घराच्या छत्रावर टाकून झाडावरच्या म्हानाच्या कावळ्याबरोबर भास्तराच्या घरात जिरला. दाघ कावळा एवढा पाण्यावर सहक्यावर जाऊन बसला आणि त्याची पोटावर घेत पाणी पिऊन पारला.

भास्तराची शेजारच्या घरा जाऊन किडी आणि व छपर तर सधून चमचा घडून खाली उतरला. त्याला दगडी कावळा सहक्यावर बसून आनंदाने पाणी पीत असल्या दिसले.

थी दिवसापासून भास्तरांना ती जुनी गोष्ट सांगायचे सोडून दिले व कावळ्यांची ही नवी गोष्ट लागू लागली.

पह्या तरी हल्लीच्या घोराना जी अवकाळ आहे ती दाम्बच्या काळाने आम्हांला तळवी' म्हणारा कावळा म्हणाला.

आदर्श

श्रीपती : त्रिविध आदर्श अशा गप्पा मादी वरतु वाचणे व्यवहारात भाषाव्याप्ती जाणत ती कधी काहीत नसे. त्याचे उदाहरण म्हणून हुडाच पहा. त्याच्या तळासाठी पुढी संयुक्त येत तेव्हा तो बावळ्य अर्धवर्धन ते स मे की घरात हा गप्पात कोणी कधी हुडाचाही गोष्ट कावली तर साव्यापर्यंत जेथेची गरजच नाही. पण हुडाच वेळी मात्र तर हुडाचाच विषय त्याच्या देई.

त्याचा जित श्रुति एकाही त्याचा म्हणाला- 'काय ते तु हुडाच घेऊन लवत करणे ही समाजज्ञान असे म्हणतात ना, मग तु का तशी र कंठस बसत हुडाच न घेऊन घाला शकडा. पळे पाहून देवील'.

मला न्येळे संगून वेष्ट नाहीत अस सांगले का ? तुला ? मलाही सतासाखांनी नाही मिळत ?। सुंदर फराकडी मिळाली तर नक्की लागू करीत. धिचिनी म्हणाला.

एकदा होवे तित आठवड्याच्या बाजाराचा येथे, बाजारातील कामे संयत्तावर घेतलेला आहे. संपूर्ण वहाडघात एक मुनीं बसलेली हाती दिशायला मुरेज हाती श्रीमंतांना एक पावून तिच्याकडे गहात असलेला पाहून रघुपती म्हणाला- 'काय ते, मुनीं तूरेख आहे तशी ?' श्रीपती म्हणाला- 'अगदी सलवच आहे नच'.

'बाहे, ती पत्नी नाही कोणी ! माही बहीण गिरिज तर आहे ! तुला ती आवडली म्हणाय तर हुडाचाच पाव तुझ्याची तिचे लवत जातिल समज हुडाचा दे पैस आकावचे कोठून म्हणून बाह्यी भवे तिच्या लवतविषयी फार काळजीत होतो !' रघुपती म्हणाला.

बापतींना तुवपाविषय गिरिजाची लवत करून घ्यावे लागते.

थोर पुरुष कोण ?

मलकापूरचे इनामदार बहिपतराब यांच्या घरी दर रविवारी दुसरी तीन वाजण्याच्या सुमारास गप्पा शीटोला गावातली प्रमुख मंडळी हजर असत. त्यावेळी फक्त गावातल्या प्रस्तावरच लोक बोलत असे नसून देशातली परिस्थिती काढल्या किमती महागार्दी मला शिक्षणाबाबत चालू असल्या गोष्टी सवें विषयावर मंडळी मोकळेपण बोलत.

एके दिवशी इनामदार हजर असलेल्या लोकांना म्हणाले—“समाजात आपण पाहूतो, वेष्ट असतात, न्यायाधीश असतात, मोठ-मोठे पोलीस ऑफिसर असतात यांच्यात मोठा कोण हो ?”

गाव प्रमुख गणपतराब म्हणाले—“आपल्याला वाचविण्यासाठी औषध पाणी देणारा जीवदान देणारा वैद्यक देवतुल्य आहे, असे मला वाटते.”

न्यायनिवाडा करणाऱ्या न्यायाधि-काच्याला धर्माधर्माचा विचार करावा लागतो. चांगला पुरावा पहावा लागतो. योग्य न्याय द्यावा लागतो. म्हणजे जवळ मित्र विसरून जे अपराधी असले यांना शिक्षा द्यावी लागते. म्हणून माझ्या तने न्यायाधीशच मोठा आहे !

माचवराब माचवारांनी आपले मत मागितले.

इनामदाराचा नाकर विठू सवें बालक होते ते एकदा बोट्या अंतरावर स्वस्थ उभा होता तो हलूच थोड खाऊरल्या-सारखे कळत म्हणाला— तुम्ही मालक मंडळी म्हणाला त्यापेक्षा मला तर आपल्या गावचे म्हानारे राम भाऊ मास्तरच मोठ वाटतात !”

सर्वजण, हा काय वेष्ट्यासारखा बोलत आहे अशा तऱ्हेने पहात स्मित कळ लागले.

तेव्हा इनामदार त्याला म्हणाले— काय ? विठोबा आपल्या गावी इतकी मोठमाठी मंडळी जमवत आणि तुला हे म्हानारे मा तरच काय आवकल ?

विठू पांडा गावठल्यासारखा झाला परंतु पुढे स्वतःला आवकून म्हण—

मालक भी म्हणाली ते उपाच वादे घालण्यासाठी नाही म्हणाला लहान तशी मोठा भाय कोण घ्यावा ? आपल्या छोट्या मालकीत शाळेत शोचवायला हररोज जावा ना मी तेव्हा ते मुलांना कसे शिकवतात ते मा पाहता ! ते प्रत्येक मुलाचा स्वभाव बुद्धिमत्ता वेगवेगळे असून तो शाळेस लावायला कायकाय युक्त्या करणे आवश्यक आहे त्या कष्टाने मलाच्या डोक्यात शिरले असा तो हेतू मला विषय शिबबनात.

मातां तुम्ही पोलीस अधिकारी मोठा म्हणाल तर तो खोरांना फक्त पकडून ठेवत पणु शरभाऊ साखरे मलामध्द वारा करण्याची इच्छाच होऊ नये अशा तऱ्हेने त्यांना संभाषित होताना

“न्यायनिवाडा करणारा म्हणाला तर मास्तराचीच करावा ! त्याच्याकडे शिका-यला येणाऱ्या मुलांना श्रीमंत गरब हा वेद ते करीत नाहीत पल भाऊ लोकांनी की त्यांचे मध्य पडून काय भानगड आहे ते याची चवकशी करताना आणि चुक केली असले त्याच्या रागावताना अशा तऱ्हेने वेष्टावे तसे न्यायाधिशाचे काम ते एकटवे करताना दिवाय मुलांना ते जोबल औष-कारो व्हावेत यासाठी दाय्य ते शिक्षण देतात” विठू म्हणाला.

विठू म्हणाला त्यातलं जर ते इनामदारा बराबर इतरांना सुद्धा पटल आणि त्यांनी विठूची प्रशंसा केली

त्या वर्षी पाहण्याला कोणत्या तला-टिकाचा तस्कार करावा याविषयी इनाम-दार विचार बरीत होते, तो प्रश्न अशा तऱ्हेने सहजी सुटला त्यांनी त्या वर्षी बुढी पाहवा मोठ्या उत्साहाने साजरा केला आणि सर्व वाढक्यांसह रामभाऊ मास्-तरचा सत्कार केला

दोन वस्त्राद

[३]

गाढव हाकणाऱ्याने तिला चांगले ओढखल असूनही दिलेला बोटी देखील म्हाली नाही व जणुकाही तिला काही न कळल्यासारखी म्हणाली- काय रे, बापा घू म्हणालां ?

माझ गाढव दऊन मग तुला जे काही बोलावयाचे असेल त बोल तो म्हणाला

"असा ओरडतोस कसाला रे? मी तुझं गाढव पळवून नेऊं, अस वाटलं होय तुला? मसुद म्हाब्याकडे मी त्याला ठेवणं आहे चला, तुमं गाढव तुला देते" दिलेला म्हणाली, गाढववाला पोरगा तिच्याबरोबर निघाला, त्याला दुकानाबाहेर उभा रहायला लागून दिलेला जात गेली व डोळ्यात पाणी आणून मसुद-म्हाब्याला म्हणाली- "ह आतां तूच संभाळ बाबा!"

"काय ग, मावशी? काय ते कळू दे तरी!" मसुद म्हणाला

"ती बाहेर उभा आहे ना ना माझा मुलगा आहे खड्डात पडल्यापासून त्याच डोक फिरल्यासारखे झालं आहे फार लहान असतांना त्याच एक गाढव हात त्याच्या सडो बातां सर्व जग त्याने डोक्यावर घेतलं आहे. त्याच डोक तूच कशे ते ठिकाणावर आण" दिलेला म्हणाली

तिनं एक दिनांर हाताने दिलेला तं घेऊन मसुद म्हणाला-"हे काय माठ काय झालं? त्याच मुंडन कळत त्याला लिंबाचा रस चोळणें त्याला मावच्या गळ्या तिनही पिढ्या चांगल्या आठवतील!"

"तुमं उपकार मी कधी विगुरणार नाही," दिलेला म्हणाली मसुद दुकानाबाहेर येऊन मुलाला म्हणाला "आत ये रे!"

मुस गाढव ना, माझ्याजवळ आहे, वर आत तर ये मसुद म्हणाला

मुलगा औसरीत भात्याबरोबर मसुदच्या चाकरांनी त्याला घरले आणि त्याचे हात पाय बांधल मसुदने ना मुलाचे खान तुळतुळीत मडन केले आणि त्यावर लिंबाचा रस चोळला मुलगा खूप ओरडला,

मसुद आपले काम उरकून दुकानात जाऊन पाहता तो तर आत म्हातारी नव्हती कात्या वस्त्रे, आरखे, डोक्याला लांबा यची निवेतळी तेल एपढच नव्हे तर लुन्हा डवन्मुझा नाहीशी झाली होती

मसुद मुलाकडे आला त्याचा गळा दाबोन म्हणाला-"काय रे भुता तुमो जाई कोठे गेली?"

पायी भाई मेल्याला कित्यक दिवस झाल पाझ गाढव आतां दे!" गूळगुळीत डाक्यावर ह न फिरवोन म्हणाला

पोपा रे इतड दावावांनी चालू असतां दिलेलाकडून फसलने डनर मसुदच्या दुकानाजवळ आला चवकशी केल्यावर म्हातारीच्या हाती आणखी एक जण फसल्याच वळलं मसुदला बरोबर घेऊन सर्व जण म्हातारीच्या सोपार्ये निघाले न तराच वेळ फिरत राहताम्हाज एक आमी गाढववाल्या पोरगा एन्हा दिलेला

दिलेली तो चिडूव तिच्या आगावर तुटून पडला व तिच्या घळून म्हणाला-"हो पड्या, होच तो बरेडी!" सर्वांनी मिळून दिलेलाला धरल व खलीदच्या घरी धेऊन जाऊन तेथल्या शिपायांना म्हणाल-"आम्हाला खलीदसाहेबांना लगेच भेटायचे आहे"

त्यावेळी खलीद होयलेला हाता तो उठेपर्यंत शिपायांनी सर्व धुक्यांना बाहेरच्या आवारात धांकायला सांगितल व दिलेलाला बायका रहात घरातल्या त्या बाजूच्या खोलीत पाडवून दिव दिलेला चा खोलीतून जाणवी योडी असत पली आणि कित्यक झोप्या ओलांडून खलीदची बगम माडीवरच्या खानात राहो तंथ गेली

तिला सलाम नमून दिलेला म्हणाली 'आमच्या जवळच्या गुलामांची खरेदी तुमच्या यजमानांनी बाराशे दोनारांना केली. मी त्या गुलामांना पोचते करून जायना आले आहे. तुमच्या यजमानांची जाप कव्हा सोडते न जाण?' "

खलीदची बायको म्हणाली- "ते मला नाही माहीत, परंतु एवढे खरे की त्यांनी गुलाम विकत घेतल्याचं सांगितलं होतं मला बरे तर, तुमचे ते गुलाम बाहेर काढे?" खलीदच्या बंगमने विचारले.

ते काय बाहेर आहेत? खिडकीतून पहा, दिसतील सर्व कुलीनच आहेत नर का? दिलेला म्हणाली.

खलीदच्या बायकोने खिडकीतून पाहिले व चांगली खरेदी केल्याबद्दल तिच्या मनाचे समाधान झालं ती दिलेलाला म्हणाली- मीच पैसे दिले असते, परंतु माझ्याजवळ फक्त हजार दोनारच आहेत मग कर येथे? "

'हजार पुरे झाले हो आता' हतब दोनार आणऊ मला आघोच मिळाले आहेत की? दिलेला म्हणाली तिन हजार दोनार घेतले व गलाम करून म्हणाली- तुम्ही मला नसवून व ठेवतां मला मोकळे करून केवढे शफार करून माझ्याघर? आम्ह्याभुल'जांत सोडून पाण मला जिवावर पल आहे हो म्हणत गेले व मानता मला मेहेरबानी करून मागाच्या दाराने जाऊ द्याल का? दिलेला अशी निमतली

खलीद आता झाल्यावर त्याची बायको म्हणाली- एकूण तुम्ही खरेदी चाबली केली नर का? "

सबं मूलतः खलीद तर चकितच झाला म्हणाला- तू म्हणत आहेस तरी काय? मी खरेदी केली? गुलामाची? आणि अणऊ रक्कम दिली?

हू काय म्हणता? त्या म्हणाला तर मी फक्त एक हजार तर दिवस तिन आपल्याकडे पोचते केळळ गुलाम ते पहा,

खाली बसले आहेत खलीदची व २००० म्हणाली खलीद चकित झाले झपाटप जिता उत्कल खाली गुला व त्याच्या हाठी वात पहात बसलेल्या दकानदाराला रगाच्या जवळ याला, मसुद न्हाव्याला व गीदबवाल्या मुआल अ 'वासून पहेत पुआ माहिना

"मी बिकन घेतलेल गुलाम ते तुम्हीव ना? त्यान सयाना विचारले

'आम्हा गुलाम' खलीदकड चले

सबं वण म्हणाले

त्याच वेळी भुवनफासुद्धा तेव आला मध्यंतरी यान हावकीला विचारले म्हा- ताराच लबाडी केली हो तबं माहितो विचारले समजून घेतली होतो तो खली- दला म्हणाला तुमच्या कारकीर्दीत प्रत्येक म्हानारी वाटले त्या घरात विचन भोळ्या- भाजल्या बायकांना फसवीत आहे? मसुरा बायकांनी लबाडी झाली त्या विषयी तुम्हाला काय म्हणायमान आहे?

खलीदला काय बोलच मुचवा ना गांधीतव मला म्हणाला तुम्हाला दवीना त्या घरात कम बल आहे तिला कद करण्याची जबाबदारी मी स्वन वर घेता, तिच्यामुळे तुमचे सर्वोच ज नुकसान झालं आहे, त्याची भरपाई पण मी करेन "

तो शहर पाच जगाकडे व हा म्हणाला 'तुमच्यापैकी म्हानारीला जांगल आळख शकेल असा आहे का कोणी?'

पांचही वण जोळवत असल्याच म्हणाले तुम्ही आमच्याबरोबर देहा शिपाई चा, आम्ही तिला पकडून घेऊन येतां ते खलीदला म्हणाले.

ते शिपायांना घेऊन काही मंतर चालून गले बसलीले, त्यांना समोरच दिलेला दिसली त्यांना पाहून ती पळू लागली, तरी सर्वांनी तिचा पाठलाग करून शक्य तिला पकडलेच व तिचे हात बांधून तिला खलीदकडे घेऊन गेले दिलेलाचा सबं खळ मपलमासारखे वाटले

खलीदने दिलैलाला, तिच्या चोऱ्या-विषयी न रुबाडवाविषयी विचारलं ती म्हणाली "तुम्ही काय विचारतां आहां, मला नाही कळलं की आरुष्यभरात कधी चोरी केली नाही!"

तोपर्यंत रात्र होऊ लागली होती व चवकशी करण्याची वेळ निघून गेली होती. तिने कित्येक पुन्हे केले होते व साक्षी लागली प्रकळीत होते. ती एक गुन्हा कबूल करील असे दिसत नव्हते. म्हणून तिला त्या दिवशी रात्री अंधार कोठडीत ठेवले तर दुसऱ्या दिवशी उजावल्यावर चवकशी करून घेईल असा खलीदने विचार केला परंतु नुसत्या अधिकाऱ्याने तिची जबाबदारी घ्यायचे कबूल केलं नाही तो म्हणाला—"हक्की वस्ताद म्हातारी रात्री काहीतरी युक्त्या काढून निसटून पळाली तर माझा गळा आईल ना!

खलीद म्हणाला—"तुझा म्हणणही बरोबर आहे परंतु चवकशी होईपर्यंत या घेवडीला चार चौघांची तबरे राहिल असा जागी

हेलून तिच्यावर पाहारी देखरेख बसू न होईल."

तो रुक्मेश चौड्यावर बसून तिच्या पांच फियादी दिलैलाला ओठीत त्याच्या पाठापाठ गहराच्या दिशेन निघाला गावा-वाडवर एका चांगला तिन्हा बांधून ठेवत पाचही जणाना खलीदने तिच्यावर पाहारा ठेवायला नजरेत राहिल आणि रगत गावात गेला

पांचही जण तिच्यावर गेली ठेवत त्या मनसोबत शिष्टाचार देत पैसे वसूल राहिल परंतु खाऊलपिऊन घेतल्यावर सर्वांना आपापसांत काहीतरी कारण त्या सर्वांना लागूपाठ तोन रात्री झपट मिळाली नव्हती

मध्यरात रातल्यावर बऱ्याच वेळाने त्या बाजूला कांणी दोघे जण परस्परांना भेटल एक जण गावाहून काठतर चालला होता दुसरा परगावाहून गावात येत होता दोघे परस्परांशी बोलू लागत त्या दोघांचे संभाषण दिलैलाला चांगलं एक यत होतं (चमक)

ताकासुगता निरंकुश अत्याचार चालूच

होता त्याच बरोबर त्रिपुरासुर नावाच्या गोन राजाभाती तपस्व्या करून वर प्राप्त केल व आकाशान भ्रमण करीत फिरणारी तीन नगरे निर्माण करून विशाकावर राज्य करण्याच्या हेतूने तिन्ही नगरे तयार केल तेव्हा त्यांनी उल्कावर्षी करून सुंदर हिमव्याघार नगरांना आग लावली आणि विशाके धन व मण्यमादी वचन वाचरी त्या विशाकाचे शत्रू करून घेत जेव्हा परत या विशाका होती. म्हणून सज देव शकरावतीच्या अंतर्पुरा ममान आले आणि विशाकाला मोकळे चालून प्राथम्य करू लागले शकरावती दवांचे ते माकड एकून आले या ज्ञान नळफळात

झाल्यासाखे वाटले. परंतु त्रिपुरासुरांनी जो मारग्रहोम प्रारंभिला होता त्याची गोष्ट ऐकून शंकराला त्वेष चढला व त्रिपुरासुरांची धूळ कोरे झाडून शंकराने तो धारण केला. तत्पर त्याने आपल अतुषायी नवी व अग्नी खर्चिता बरोबर धतम आणि त्रिपुरासुरांचा सहार करण्यासाठी निघाला

त्याने वेळी जाणवली एक राक्षस केसाळ हत्तीचे रूप घेऊन विशाकाला मस्त करण्यासाठी निघाला त्याला गजानुर हे नाव होते तसा तो शकराचा फार मोठा भक्तच होता स्वतः शकराशिवाय इतर कोणाच्याही इत्ते त्याला मरण येणार नाही, असा वर त्याने मिळविला होता

बसले असता नारद म्हणाले, "शंकर म्हणजे बाळगे निमेष की नाही!" ती नूतना देवांना कळली. देव गजामुर हाता येथे जाऊन शंकराचे स्तोत्र गप्पे लागू. गजामुर शंकर भक्तच होता. तो सुद्धा शंकराचे स्तोत्रवाचन एकदा डोल लावला. जवळील स्तोत्र चाल असता काही लागले. इतके की शंकराची गजामुर उभा फिरला. गला शंकर बाहेर आला. गजामुर त डोल मिरवताना म्हणाले, 'देवां मो मुझ्या शंकर भक्तांसाठी वेला हाता आणि तू हे काय केलेस रे?' तेव्हा शंकर म्हणाला,

"गजामुरा! शिवभक्तीचे एक उदाहरण म्हणून तुम्ही कोर्ती रहावी. मासाठी गजामुर सर्वदा माझ्याभक्ता राहिल व मी न्हंयगे गजामुराचे धारण करील." अस मागून शंकराने गजामुरांना कैलासलोका दिला.

शंकराने पृथ्वीचा रथ कसा चंद्रसूर्यांन त्या रथाची चाके केले. चारही वदना रथावर केले. ब्रह्मदेवाला सारथी केले, मंग पर्वताचा धनुष्य केला आणि विष्णूला वाज केले. नंतर आपले अतयादी नदी सुग, यमुने वगैरे प्रथम गणना बरींदर घेऊन त्रिपुरासुरावर स्वारी करू लागले. निघाले तेव्हास काटी देव सर्पांवर अनर त्रिपुरा सुराचा संहार कसा करतो पहायला पाठोपाठ निघाले.

नारदाने त्याच्या सेटून त्याला तसला दिला की त्याने शंकराचा आपल्या हृदयातच कायमचे इकून घेतले तर त्याचे हित हर्षित. गजामुरांना तो झुल्ला पडला व त्याने तसे तपश्चर्या करून शंकराचा प्रसन्न केले. शंकर त्रिपुरासुरांच्या वधासाठी निघाला होता आणि तो गजामुरांच्या इच्छेप्रमाणे गजामुरांच्या हृदयात वास करून राहू लागला. "शंकर गजामुरांच्या हृदयातच राहू लागला तर त्रिपुरासुरांचा इज कसा होणार? पार्वतीच्या मनाचे समाधान तरी कसे होणार? छत्रपतींच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाच्या हातीच तारकामुराचा वध होणार. अस म्हणत सगळे देव हताश होऊन

घर मी पदवी हुकलीच होती. तिला प्रत्यक्ष क्षण पर्यायानेच वाटत होता. अशा सवयी नारद पडून पार्वतीला म्हणाला, "मुली पार्वती! शंकराने तुझ्याशी लग्न केले. तेव्हापासून तारकासुर तुला कसा वाग वायचा? याचे विचारत आहे. वृद्धावर कायत्या प्रकारचे मकट येईल मागण कठीण आहे. त्या तारकामुरांना बंधूनाची मदत आहे. वज्रवत भयकर मायवी आहे. म्हणून तू फार काळजीपूर्वक राहिल पाहिजेस. वर का! नारदाने पावशंका या शब्दाने सादप करून ठेवले. पार्वतीने कळविले पडली चांगले म्हणून घेतले तर कदाचित् मलाचा ताप कमी होईल असे पार्वतीला वाटले.

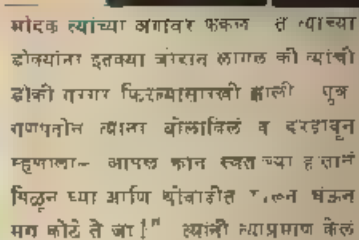
पार्वतीने तेल लावून डाळीचे पीठ व इतर उतटनाची द्रव्ये भगवाचा चोळून कावली व भगवाचे उबवले काढून एक गोळी केलेली व त्या गोळीचा एक बाहुला केला व ती पाहून तिला जातद झाला. तिने तो बाहुला खातो ठवून जरा नजर फिरविली असेल नसेल, त्या बाहुलात बदल होऊन गांड बोवड बोलणाऱ्या एक मुठ्या तिला दिसला. कोण रे बाळा तू? पार्वतीने मोठे शब्दाने विचारले.

तुझ्या लावण्याच्या उबटनाची गोळीच नाही का म आई मी! मी तज्ज्ञ मला

पुत्रवधपती! ती मुलगा म्हणाला. पार्वतीने त्या मुलाला उचलून त्याचे मुक घेतले व त्याच्या हातात एक अक्षुसाचा दांडा दिला व म्हणाली, "बाळा रे! तू कीडमुंकीसाठी आत येऊ देऊ नकोस!" असे सांगून त्या मुलाला घराच्या निहालाबाहेर सोडले. "आई, पण तू काही खावला नाही देणार का?" त्या मुलाने माता पार्वतीला विचारले. पार्वतीने लगेच पिठी मळून तिच्या भोवक करून त्या मुलाला दिला.

पार्वतीला पळवून नेले तर आपल्याला प्राणमय रहाणार नाही, असा विचार करून तारकामुराने वज्रवताचा पार्वतीचे शंभूरण करून आवायला पाठविले. वज्रवताचे हात

तै शीथं सिंहद्वाराभक्त गेले व मोर
दुष्टीने पहात सिंहद्वाराभमोर भक्तुशाचा
गदादह धारण करून पाहाश देत अस-
लेल्या मुसला म्हणाले-“ ये रे आपण
सह पा ! ”

न बन्धयेत् राजसाकं धावत नेत्रं श्रान्ति
 चापां टाकीत झालला वृत्तांत नागितला
 वज्रवर्तानं धोरानं हुकाळीनं भूपक रूप
 धारण कैलं आणि मिहद्वाराध्या स्वाकृत
 झीळी करून वात जाळ लागला पुत्र-
 गणपतीने कमरेच्या कुदमोदघावा फास
 करून द्या भूपकावर टाकला तो पाश
 भूपकासुराच्या ठीक गळ्यातून जाऊन
 पडला भूपकासुर 'किंबाणिप' करीत
 अक्षतं त्याच्या दोमयावर होत ठास दिले
 आणि त्याची बापटी अरुन ह्याला सरगार
 फिरवून बुर फंकून बिले

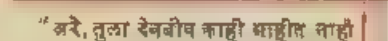
साहित्य नत्तर तिस पार्वतीच्या नाटका कधी
न जाण्यावही पहाला ब्रजावतु साहित्य

विप्रासुम्भोऽसंहार कल्लन पावर्तीला
जाऊन भटप्याच्या हेतूने घाई घाईने शक
घपात जाऊ कोणका शेवटी त्या बालकान
शकगला अडविल शंकर चकितच झाला
त्याने न्या बालकाला करड्या स्वरात
विचारल- काण रे तुम्ही

मी का? आर्द्रचा मुलगा! तू आत कोड-
मुगाराही एक डेक नकोस आहे नाझ्या
अजून मला सांगितलं आहे।”

“मी परमेश्वर आहे!” वांकर म्हणाला.
 “मला कोणत्याही देवाची कितीतरी
 नावे माहीत आहे प्रकृती स्वकृपिणी आहे.
 आईच्या अन्वये पालन करणे, एवढे एकच
 कर्तव्य मला माहीत आहे!” ती बालक
 म्हणाला

त्रिपुरासुराचा दध करून संकर परतला
याच्या घोडे पाठीसागून तढीभूमी शकलान्या
भराक्रमाचे म्हात्र पात यत होते वाकराचा
‘नयनगंगा’ कोत म्हात्रोम कोटीदेतही
येत होते ते थकव ह्मळून संकराचा एका
लहानवा बालकाशी दाद धातु असल्या
एक व पात लायले.

“अरे, तुला देवबीच काही माहीत नाही म्हणतो आहेस। सुट्टीचे मूळ कारण परब्रह्म आहे। तोच देव होय।” शंकर म्हणाला।
 “तू एवढा मोठा दिसतो आहेस, परंतु मुला काहीच माहीत नाहीसे दिसत आहे। आदिशक्तीने सर्व विश्वाची व्याप्ति अमूर्ततेची सुट्टी केलेली।” असे म्हणत तो बालक हांगू लागला :-

“आदिशक्तीने आपले रूप लावण्य
खेरी घालून ब्रह्मदेव, विष्णू व महेश यांची
सृष्टी केली. तिने आपल्या कावण्यातील
रमत्वर्ण, नीचवर्ण व शुभ्रवर्ण कातीने
अनुरूपे तिचाही सृष्टी केली ब्रह्मदेव व
विष्णू दोघांनी देवीने त्यांना व्याख्या केली

त्या आज्ञेचे उल्लंघन केले. तेव्हा देवीने आपला तिसरा डोळा उधडून त्यांना भस्म करून टाकले. भट्टेश हा आत्माधारक मुलगा होता. त्याने देवीजवळ तिचा तिसरा डोळाच मागितला. देवीने तो काढून त्याच्या कपाळावर चिकटविला. त्याने सगळे तो उधडून तिचा भस्म केले. ती जळत बसता अग्नीच्या डिगव्या व निखारे सह लागले व त्यांची तेजस्वी मंडळ दिग्गतात व्यापली. राखने सर्व विश्व व्याप्त झाले. देवी पुरूष रूपे भस्म झाल्यावर पुन्हा स्वरूपरूपात प्रगट झाली. म्हणून तिचा महाभावा, महाजन्म ही नावे पावत झाली. तिनं शंकराची स्तुती करून त्याला

मृष्टीचा लय करण्याची शक्ती दिली. ब्रह्मदेव व विष्णूला तिने त्यांच्या भस्मस्थितीतून बोलाविले व ते पुन्हा स्वरूपरूपात प्रगट झाले. देवीने तिची जी राख उरली होती तिचे तीन भाग केले व सरस्वती, लक्ष्मी आणि उमाची मृष्टी केली. सरस्वती ब्रह्मदेवाची, लक्ष्मी विष्णूची आणि उमा विनायकाची अधिपती करून देऊन देवी अंतर्धान पावली.

“तू बागिहलीस ती केवळ कर्पाळ कल्पित कथा आहे!” शंकर म्हणाला.

“मी धांगितली ती तू केवळ कर्पाळ कल्पित कथा म्हणत जखमीत तर परब्रह्मदेव शंकरे तू म्हणालास तो कोरा बेबातक होता! ही सर्व मृष्टी देवाच्या पोटी जन्माला आली असे म्हणण्याऐवजी आदिशक्तीच्या पोटी जन्माला आली असे जास्त जरे वाटत नाही का?” त्या बालकाने विचारले ती म्हणाला ते तेथे हजर असलेल्या पुण्यांनी ऐकले आणि त्यांची तोंड उतरली. एकदा विष्णू, बालक म्हणाला त्याचे कौतुक केलासारखा स्मित करू लागला. तेथे ज्या देवी व इतर स्त्रिया होत्या त्यांच्या तोंडावर स्मित झळकू लागले.

शंकर संतापून म्हणाला-“तुला पाहून तर तू अगदी अबोध बालक दिगतास! शहाण्यासारखा शरावर आडवा न राहता

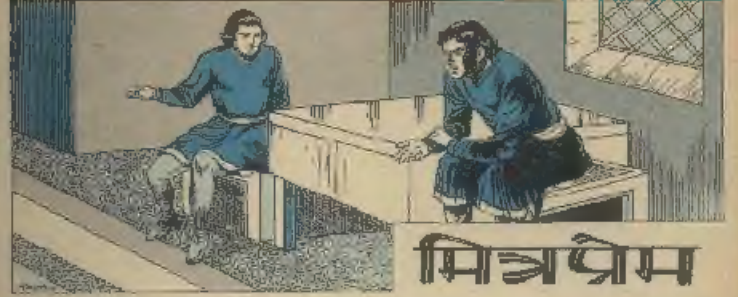

बाजूला सरक पाहू।" रागाला दाबून ठेव-
लेल्या आवाजाला शंकर म्हणाला, "माझ्या
जिवात जीव असेपर्यंत तुला मी जात
नाही येणार नाही!" तो मुलगा म्हणाला.
शंकराने टाळी बाळवून आपल्या प्रमथ-
गणांना खूण केली.

बालक हसत म्हणाला—“मला अशोष
बालक म्हणून तू मोठा करणेचा नाव
दाखविला होतास आणि माझावर बल
प्रयोग करायला आपल्या प्रमथगणांना
पाठनीय नाहीस, हे नरोवर आहे का? जर
तर ठीक आहे, मी यणाधिपती आहे!”
असे म्हणत त्या बालकाने हातातल्या
अंकुशाने जमिनीवर प्रहार केला. भूमी
दुभंगल्यासारखी होऊन पुत्रगणपतीचेच रूप
असलेले सहस्रावधी पुत्रगणपती जमीन
फोडून वर आले व त्यांनी आपापल्या
अंकुश, गदा, पाख व घाल बगैरे दक्षत्राच्यांनी
नंदी, शृंगे, भुंगी व खंडीवर आदिकांना
गुरांना हाकून पळवून लावतात तसे पळवून
लावले. ते पाहून इतर प्रमथगण वाट
फुटले तिकडे पळून गेले. पुत्रगणपतीचे
गणही अदृश्य झाले.

शंकराने रौद्र रूप धारण केले आणि
त्रिशूल हाती धरला. बालकाने अंकुशाच्या
दांड्याने त्रिशूलावर प्रहार करताच त्रिशूल
'ख...ख!' असा आवाज करीत जमिनीवर
आदळले. बालक खदखदा हसत म्हणाला—
“माझ्या आईने माझ्या हातात दिलेला
दंड हातात असेपर्यंत दुळा काही करता
येणार नाही. तुझ्या मनात जे काही करा-
वयाचे आहे ते निनिष्पन्नणे व्हावे यासाठी
मी पूर्णपणे तयार आहे, बघ! त्यानंतर
जे काही व्हावयाचे असेल ते माझी आई
पाहून घेईल!” असे म्हणत त्याने आपल्या
हातातला अंकुश, गदा इत्यादी दूर फेकून
दिले. शंकराने आपले त्रिशूल उचलून बाल-
काच्या कंठावर फेकले. तत्क्षण बालक
“आई!” अशी मोठयाने हाक मारीत
असता त्याचे डोळे उघडून आकाशात उडाले
व प्रकाशाचा मोत अश्लिलब्रह्मांडात फेकीत
अंतरिक्षात लीन झाले.

मित्रप्रेम

गंगा नदीच्या काठच्या एका गावी जय-
विजय नावाचे दोघे क्षत्रिय तंजणयुक्त
रहात असत. ते बालगणापाहून भिन्न होते.
ते वयात येईपर्यंत एकाच गुरुगृही विद्या-
भ्यास करून कोणत्यातरी राजाच्या पदरी
नोकरी करण्याचा विचार करून निर-
निराळ्या दिशेने निघाले.

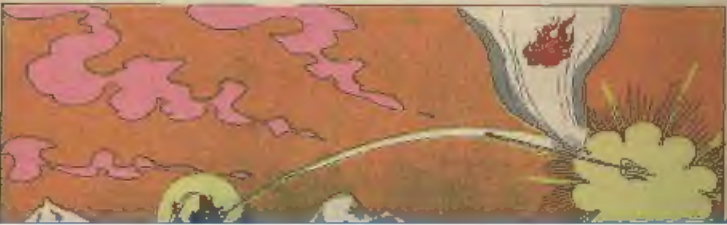
त्यांच्या पैकी जय अमरावती नगरी
गेला आणि विजय देशाच्या राजाच्या
पदरी नोकरी करू लागला. आपला शौर्य
व पराक्रम दाखवून तो बल्पकाळात मोठ्या
पदावर आला. त्याचप्रमाणे विजय उज्ज-
यिनी नगरीच्या मालव राजाच्या पदरी
नोकरीला लागला व फार मोठा नाव-
लौकिक तांपादन केला.

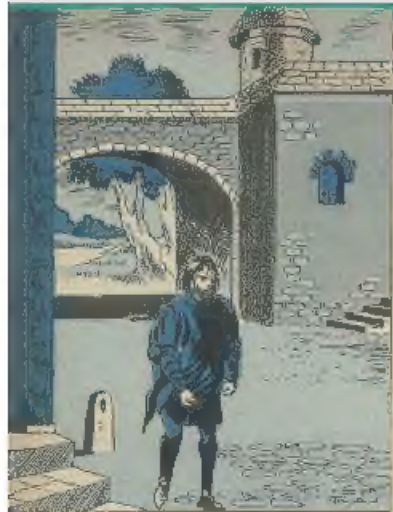
बारा वर्षे दोघा मित्रांची एकदाही
कोठ भेट झाली नाही. परंतु ते परस्परांना
एकही क्षण विसरले नाहीत. अमरा-

वतीहून कोणी उज्जयिनीला जाणारा भेटला
तर जय त्याच्या हाती आपल्या बाल-
वित्राकडे काहीतरी अगुवे भेट व पाख
पाठवी. त्याचप्रमाणे विजयही उज्जयिनी-
हून कोणी अमरावतीला गेलेला की
त्याच्या हाती आपल्या मित्राकडे काहीतरी
प्रेमाची भेट पाठवी.

काही काळाने जयच्या मनात आपल्या
बालमित्राला भेटण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न
झाली. त्याने महाराजांची परवानगी घेतली
आणि अमरावतीहून उज्जयिनीला आला.
विजयच्या आतंशाला पारावार नव्हता.
त्याने जयच्या उतरण्याची व त्याला
कोणत्याही वस्तूची उणीव आसू नये याची
व्यवस्था केली. परंतु ही सर्व व्यवस्था
व्यर्थ गेल्याचे विजयच्या लक्षात आले.

प्रत्येक दिवशी विजय जयला भेटायला
येई तेव्हा तो जास्त जास्त यकृत्यासारखा

Fullscreen

127

60 / 68

आहे. तिच्याशी गाई लग्न होऊ नकळत नाही तर मी निवृत्त राहूनसे वाटत नाही!" जय म्हणाला.

"त्या मूलीचे माग मनोरंजन आहे. तिला आईवडील नाहीत. परंतु तिच्या नावी मोठी संपत्ती आहे. ती आमच्याच घरी वाढते आहे. मी तिच्याशी लग्न करण्याच्या विचारात होतो. परंतु तुमं तिच्यावर इतकं प्रेम असेल तर तूच तिच्याशी लग्न करून घे!" असं सांगून विजयनें जयला ते लग्न करून घेण्यास बायल केला व तिच्याशी मिश्रणे लग्नही करून दिले. काही दिवस उज्जयिनीला राहून जय मनोरंजन अमरावतीला परतला.

काही काळ लोटला. उज्जयिनीचे महाराज निवृत्तले व पुत्रराज गादीवर आला. पुत्रराजाच्या मित्रांनी विजयच्या विरुद्ध राजाचे कान भरून त्याला नेकरीवरून काढून टाकविले. विजय थोड्याच दिवसात एक सामान्य गरीब माणूस झाला. त्याला काय करावे, सुचेलना. त्याच्या शेजार-पाजारचे लोक त्याचे शत्रू झाले.

अशा स्थितीत एकदा जय तैवडाच आपल्याला आधार असल्यासारखे विजयला वाटले व तो अमरावतीला निघाला. तो अमरावतीला पोचला त्यावेळी काळोख पडला होता. "या काळोखात मा

मळमळा करवतात व मादगा या रण्यात दाही वाढली असतां मला कोण ओळख-णार? आज रात्र कोठे तरी काढावी व उजाडल्यावर जयच्या सोवार्थ जावे." अशा विचार करून विजय स्मशानीच्या दिशेने गेला.

तेथे एक खोलीची बागा पाहून जय आडवा झाला. परंतु त्याला झोप झाली नाही. एक प्रहर रात्र उलटल्यावर स्मशानात कोणी रोवे जण आले. ते आपसात बोसत होते आणि बोसताबोसतां ते मांडू लागले. शेवटी एक सुरा काढून दुसऱ्याला भोसकायला निघाला. लगेच दुसऱ्याने आपला सुरा काढला व प्रहिल्याला बोस-कले. सुरा भोसकला जातांच तो किकाळी फोडून जमिनीवर पडला. सुरा भोसकणारा तेथून पळाला आणि थोड्याच पळत विजय ओपसत होता त्या वाजूला आला.

दोघांचं झालेलं भांडण, एकाने दुसऱ्याला भोसकल ते आणि नंतर तो पळून गेला ते विजयसारखेच त्या अपरात्रीही आणखी काही जगाती पाहिले. ते भोसकणारा पळाला त्या वाजूला त्याला घरण्यासाठी पळत आले. तेथे त्यांना विजय दिसला. तोच खुनी अशाचा असे समजून त्याला वरून नेले आणि त्याला कोतवालाच्या कारी कैद करविले. कोतवालाचे उबावे-

पर्यंत विजयला कैदेत ठेवले आणि उजाडल्यावर शिपायांबरोबर त्याला न्याया-लयत पाठविले.

विजयला रस्त्याने वरून नेत असता त्याला जयने ओळखले. "काय भानगड आहे, याला वरून कोठे नेता आहे?" या शब्दात त्याने शिपायांना विचारले.

"या माणसाने काल रात्री स्मशानात एका माणसाचा वून केला हो, चवकशीसाठी याला न्यायालयात नेतो आहे." शिपाई म्हणाले.

"वेड्यांना, खूनी मी आहे. याला सोडून द्या, व भला वरून नेऊन जा." जय शिपायांना म्हणाला.

दिसू लागला. त्याचे अन्न नमी होत गेले व त्याला झोप येत नसल्याचे आढळले. त्याचे कारण असे होते की विजयच्या घरी जवळ एक अपरूप सुंदर स्त्री दिसली. तिला पाहिल्यापासून त्या मूलीशिवाय त्याच्या मनात दुसरा कोणताही विचार मुझा येईनासा झाला.

"काय रे, जया! तू असा वाळत कां चालला आहेस? तुला काही होत आहे का? वैद्याला बोलावू का?" विजयने मित्राला फार काळजी दाखवीत विचारले.

"भला तुझा व्यतिरिक्त दुसरा आप्त-वधू कोण आहे? खरं तं सांगतो! मी तज्ज्ञा घरी एका खंवर मलीला पाडिले

परंतु विजय म्हणाला-“हा कोण आहे, यला माहोत नाही. रात्री खून सीच केला.” शिपायांना काय करावे कळेना. म्हणून ते दोघांना वरून न्यायालयात घेऊन गेले. न्यायाधिष्ठाने चवकशी केली, परंतु खरा खुनी कोण हे त्याला कळेना. तो म्हणाला-“या दोघांपैकी एक खुनी असला पाहिजे, तक्की कोणी खून केला, निर्णय देणं मला तरी शक्य नाही. दोघांचा बंधस्पर्शनी नऊन फांसी द्या.”

शिपायांनी जयविजय दोघांना बध-स्थानी नले आणि तेभल्या कातवालांना न्यायाधिष्ठाने दिलेली निकाल कळविला. फांसीची शिक्षा पाहण्यासाठी बसणारे ते

नागरिक मोठ्या संख्येने जमा जाले होते. त्यांत खरा खुनी बुड्या हुजर होता. त्याला शिपाई घट्ट व सकल्यामुळे कोणत्यातरी दोघां निरपराध भाणसांना फांसी बायला निघाले आहेत हे पाहून तो चिडला व कोतवालाकडे जाऊन म्हणाला-“तुमचा न्याय विचित्रच दिसतो की. खरा खुनी तर मी आहे. या दोघांना सोडवा व मला फांसी द्या!”

चवकशी शिवाय फांसी बायला अधिकार कोतवालाला नसतो. अपराधांची संख्या तिनांबर गेली. म्हणून कोतवाल तिघांना घेऊन न्यायालयात गेला.

“वास्तुनामबंची मी आपला निकाल दिला आहे ना?” न्यायाधिष्ठाने कोतवालाला विचारले.

“वातां आणखी एक खुनी सांपडला आहे. आपण तिघांची चवकशी करून काय तो निर्णय द्यावा.” कोतवाल म्हणाला.

यावेळी जयविजयनी ते खुनी तसल्याचे मान्य केले.

“तू खुनी तसतांना तूच खुनी असल्याचे तेव्हा कां मान्य केलेंस?” न्यायाधिष्ठाने विचारले.

“महाशय, हा विजय माझा जीवच कंठच मित्र आहे. याने माझ्यासाठी आपल्या सर्वस्वावर पाणी नोडल आहे

याला खुनी म्हणून शिपाई घेऊन जात असता त्याला बांबविण्यासाठी मी त्याचा अपराध स्वतःवर ओढून घेतला.” जय म्हणाला.

“तुला याविषयी काय म्हणावयाचे आहे?” न्यायाधिष्ठाने विजयला विचारले.

“माझ्या मित्राने तोच अपराधी असल्याचे म्हटल्यावर मला ते खरे घाटले व त्याला बांबविण्यासाठी मी खुनी असल्याचे सांगितले. याशिवाय दुसरे काही नाही.” विजय म्हणाला.

नंतर न्यायाधिष्ठाने खऱ्या खुन्याकडे वळून विचारले-“तुला काय म्हणावयाचे आहे? त्या दोघांना फांसी देण्याची वेळ येईलसं तू खरे सांगितले नाहीस, त्यानंतर कां सांगितलेस?”

“मी ज्याचा खून केला होता तो पापी व द्रोही होता. मात्वरक्षणासाठी त्याचा बंध करणं मला अवश्यक झाले. त्याचा मी बंध केला या बद्दल तुम्ही माझं अभि-मंदनच करा. परंतु आपण तसं करणार

नाही. मला काही खालं असा विचार काढून मी आपला अपराध मान्य करायला घजलो नाही, परंतु माझ्या ऐवजी दोघे निरपराध व निष्पाप व्यक्ती फांसीवर बढले तर मला बरकदास भोगावा लागणार नाही का? म्हणून मी आपला अपराध मान्य केला. मी स्वतः प्रपट झालो, कोतवाल साहेबांच्या हुपारीने पकडला गेलो नाही.” खरा खुनी म्हणाला.

न्यायाधिष्ठाने बराच विचार केला व तिघांनाही मुक्त करीत म्हणाला-“तू खून केला असलास तरी तू एक लायक माणूस दिसतो आहेस. तुला सोडून दिल्यानं आणखी खून हांगार नाहीत असे वाटून, तुला माणसांच्या जिवाची काळजी भक्त्याची खात्री झाल्यामुळे तुला मी सोडीत आहे.”

त्यानंतर विजय जयकडेच राहू लागला व शिवाच्या शिफारशीने राजदरवागत नोकरीला लागला. त्यानंतर दोघे भिन्न परस्परांच्या सुखदुःखात घावी होऊन दीर्घ-काळ असंरावतीला राहिले.

